

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI KAKULTET
Ivana Lučića 3

MAJA LOVRIĆ

ULOGA ŽENE U VIKINŠKOM DRUŠTVU

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Borislav Grgin

ZAGREB, 2013.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Gdje pronalazimo podatke o vikinškim ženama	5
2.1 Runski zapisi	5
2.2 Arheološki nalazi	10
2.3 Umjetnost	15
2.4 Mitovi i religija	17
2.5 Skaldska poezija	22
2.6 Sage	25
3. Žene trgovkinje, putnice i kolonizatorice.....	28
3.1 Trgovkinje	28
3.2 Vikinške žene u Engleskoj.....	30
3.3 Naselja na Islandu	31
4. Onodobni inozemni izvori koji spominju žene	35
5. Od ratnica do redovnica	38
5.1 Žene ratnice	38
5.2 Valkire i ratnici	38
5.3 Učinci pokrštavanja	39
6. Zaključak	42
Popis slika	44
Literatura	45

1. Uvod

Razdoblje od 793. do 1066. godine smatramo vikinškim dobom.¹ Stoljećima se o Vikinzima pisalo isključivo u negativnom svjetlu; prikazivani su kao dugobradi naoružani pljačkaši koji bešćutno uništavaju i ubijaju sve pred sobom. Studije koje se danas provode o vikinškom dobu pobliže govore o cijelom skandinavskom društvu, te donose drugačije viđenje povijesne zbiljnosti. Zbog toga pod terminom „Vikinško doba“ ne mislimo isključivo na pljačkaške podvige iz kasnog 8. i 9. st. već i na skandinavska naselja u inozemstvu kao i postupno otvaranje Skandinavije srednjovjekovnoj, kršćanskoj Europi.

Vikinško je doba bez sumnje bilo surovo jer su se Vikinzi ponašali okrutno, no njihova okrutnost nije bila ništa gora od one njihovih suvremenika. Istovremeno su bili gusari i upravitelji, trgovci i pljačkaši. Postigli su velika dostignuća na polju prava, kulture, otkrića Amerike, prihvaćanja kršćanstva, stvaranja država-gradova i kolonijalnih vlada. Zahvaljujući porastu arheoloških aktivnosti u 70-im i 80-im godinama prošlog stoljeća, proširena je perspektiva i definicija „Vikinga“. U samoj Skandinaviji, iskopavanja u Birki², Hedebyu i Kaupangu su pokazala industrijsku i trgovačku stranu vikinškog doba; ljudi koji su živjeli i radili na tim područjima bili su bogati trgovci s širokom bazom internacionalnih kontakata.³ Opseg tih kontakata dodatno je osvijetljen novim arheološkim dokazima iz gradova kao što su York, Lincoln i Dublin. Čini se da su razvoj i napredak tih urbanih centara u Vikinško doba direktna posljedica vikinške aktivnosti i skandinavskih veza.⁴

Nove metode prikazivanja tih arheoloških nalazaka doveli su do izmjene uvriježenog mišljenja o Vikinzima. Svaki muškarac je rođen od žene i gotovo svaki ima sestru, ženu ili kćer. I najstrašniji ratnici koji su terorizirali Europu, imali su ženske članove u obitelji, baš kao i domaći trgovci i obrtnici koji predstavljaju drugu, ugodniju stranu vikinškog društva. Ipak, o ženama u Vikinško doba dosad se malo pisalo; prva autorica koja se ozbiljnije pozabavila tom temom je Judith Jesch, profesorica vikinških studija na Nottinghamskom sveučilištu. Upravo je njena knjiga *Women in the Viking Age* bila temelj mojeg proučavanja vikinških žena i njihove uloge u svakodnevnom životu.

¹Jesch (1991: 1) ; Nougier (1990: 3)

²Wicker (2012)

³The Viking World, ur. S. Brink i N. Price (2008: 90)

⁴Jesch (1991: 2)

Općenitim pitanjem gdje pronalazimo podatke o vikinškim ženama pozabavila sam se u drugom poglavlju. Tu sam obradila glavne izvore: runske zapise, arheološke nalaze, umjetnost, mitove i religiju, skaldsku poeziju i sage. Od njih potječu sve spoznaje koje danas imamo o vikinškim ženama, njihovom položaju u društvu kao i poslovima koje su obavljale.

Treće poglavlje donosi pogled na žene trgovkinje, putnice i kolonizatorice. Arheološka iskopavanja otkrila su trgovačku stranu vikinškog društva, u kojoj su aktivno sudjelovale i žene. Kao što ćemo vidjeti, u brojnim su ženskim grobovima pronađene vage i druga pomagala kojima su se žene služile prilikom trgovanja. Iz ženskih vikinških grobnica koje su pronađene diljem svijeta, doznajemo da su žene sudjelovale i u naseljavanju do tad nenaseljenih (ili vrlo rijetko naseljenih) prostora, odnosno da su bile dio vikinških ekspedicija. Osim grobnica, studija imena mjesta dokazuje prisutnost vikinških žena u Engleskoj, o čemu će također biti više riječi u trećem poglavlju.

O tome što je o Vikinzima ostalo zapisano kod onodobnih stranih autora, biti će riječi u četvrtom poglavlju, dok sam u petom poglavlju izložila prikaz žena ratnica i valkira. Posljednje, šesto poglavlje govori o učincima pokrštavanja i novim mogućnostima koje su žene dobile pojavom kršćanstva.

2. Gdje pronalazimo podatke o vikinškim ženama

Polje studija o Vikinškom dobu je interdisciplinarno, te je nemoguće govoriti o tom razdoblju a da se u obzir ne uzmu dokazi iz arheologije, povijesti umjetnosti, lingvistike, povijesti i književnosti. Arheološke dokaze moguće je smjestiti u vrijeme i smatra ih se pouzdanima i konkretnima, a runski zapisi su jedini tekstovi koje su sami Vikinzi zapisali i postoje do danas u svojem originalnom obliku. Imena ljudi i mjesta koji potječu iz vikinškog doba također su dragocjeni iako ih nema mnogo. O Vikinzima znamo i preko zapisa drugih naroda, premda su mnogi napisani iz perspektive „žrtava“ vikinškog terora, pa je samim time upitna njihova vjerodostojnost. Najizdašniji je broj vizualnih i verbalnih umjetničkih djela rane Skandinavije, koja su ujedno i najzahtjevniji materijalni dokazi. Većina poezije i mitologije vuče korijene iz vikinškog doba, no budući da su tekstovi sačuvani u obliku koji su zapisali stari Islandčani u 13. stoljeću, ne možemo ih smatrati autentičnim glasom samih Vikinga, jer nesumnjivo sadrže i određene stavove tih srednjovjekovnih Islandčana. Vizualne umjetnosti su izraz Vikinške kulture, ali ih ne možemo interpretirati bez mitoloških zapisa islandskih naratora.⁵ Nemoguće je zaobići i ne razmotriti tradicijske islandske sage koje govore o Vikinškom dobu, premda se u današnje vrijeme smatraju maštovitim produktom 13. stoljeća, bez prave povijesne istine. Ipak, nijedan izvor nije toliko obojen detaljima i toliko zavodljiv svojim realizmom. Sage nam govore puno više i direktnije od suhih arheoloških kostiju ili jezgrovitih runskih zapisa. Od njih potječu široko raširena uvjerenja o snažnim, neovisnim i moćnim ženama vikinškog doba, kao i nastojanja suvremenih znanstvenika da dokažu te tvrdnje i iz drugih izvora.⁶

2.1 Runski zapisi

Danas u Skandinaviji žive potomci Vikinga koji pišu latinicom. Iako su postojale veze prvih stanovnika Skandinavije s Rimskim Carstvom, latinica kao pismo nije doprla do Sjevera sve do 11. stoljeća, kad je stanovništvo počelo prihvaćati kršćanstvo kao religiju, pa samim time i latinsko pismo. Crkva se koristila latinicom u administrativne svhe jednako kao i u

⁵ Jesch (1991: 4)

⁶ Jesch (1991: 4)

teološke. Malo po malo latinicom su pisani i svakidašnji tekstovi drugih skandinavskih jezika, što je u konačnici rezultiralo potpunim prihvatanjem latinskog pisma. No, Skandinavci su i ranije pisali svojim runskim pismom, koje je tijekom vikinškog razdoblja bilo jedino pismo koje je korišteno u Skandinaviji.⁷

Runsko pismo nije bilo karakteristično samo za područje Skandinavije; raširenost ranih natpisa je u uzajamnoj vezi s raširenošću germanskih jezika. Ipak, većina sačuvanih natpisa potječe sa prostora današnje Skandinavije. Runama nije bilo moguće zapisati dulje tekstove. One su urezivane u drvo, metal ili kamen. Zbog toga je poruka koju su prenosile bila prilično kratka i sažeta. Korištene su u razne svrhe: tekst je bio trajni ili polu-trajni i sadržavao je ime majstora, donatora ili vlasnika cijenjenog predmeta kao što je koplje ili broš; kao natpis na kovanicama; za zapis čarolije ili prokletstva; kao memorijal preminuloj osobi; za slanje poruka; za zapis grafita.⁸

Postojale su dvije verzije runskog alfabeta - anglosaska i skandinavska. Obje su se razvile iz izvornog skupa dvadeset četiri slova. U Engleskoj je još runa dodano u alfabet, dok su Skandinavci reducirali originalnu brojku na šesnaest runa.⁹ Te su pretvorbe uslijedile na početku vikinškog doba i bile su gotove u 8. stoljeću, pa su svi natpisi iz vikinškog doba vezani uz taj mlađi oblik runskog pisma. Runsko se pismo nastavilo razvijati i nakon vikinškog doba, pod utjecajem rimskog alfabeta.¹⁰

Runski zapisi nam ne mogu pružiti kompletnu povijest vikinškog razdoblja svih zemalja koje su Vikinzi nastanjivali ili posjećivali. Ono što nam mogu otkriti su isječki varirajućeg stupnja jasnoće, različitih mjesta u različito vrijeme. Kolekcija od preko 2000 memorijalnih spomenika pisanih runama, koji potječu iz nekih dijelova Švedske (11. stoljeće), zasjenila je sve ostale grupe natpisa samom količinom. Neki od tih spomenika potječu iz vikinškog doba, kasnijeg vikinškog doba i perioda prelaska na kršćanstvo.¹¹

Običaj podizanja spomen kamenja u čast preminulima i slavu živućima javio se u Danskoj, što zaključujemo iz činjenice da od tamo datira najstarije kamenje. Premda je najveći broj kamenja pronađen u Švedskoj, Danska prednjači po broju kamenja u usporedbi s Norveškom. Pronađeno ih je 220, uključujući i švedske provincije koje su u ono vrijeme bile dio Danske, a na 45 se spominju žene.¹²

⁷ Jesch (1991: 43)

⁸ Jesch (1991: 43)

⁹ Nougier (1990: 55)

¹⁰ Jesch (1991: 44)

¹¹ Jesch (1991: 44)

¹² Jesch (1991: 49)

U švedskim se tekstovima žene spominju češće, ali su rjeđe najistaknutija osoba u natpisu. To dokazuje da su spomenike u Danskoj uglavnom podizale imućne obitelji, u kojima je žena igrala značajnu ulogu. Jedna od takvih žena bila je i Ragnhild koja je sa svojim sinovima podigla spomenik svojem mužu Aliju kod Glavendrupa. Taj spomen kamen ima iznimno dugačak runski zapis i istovremeno je jedan od najljepših spomenika u čast pokojniku. Zapis donosi pojedinosti o Alijevom životu, njegovim djelima, spominje njegove sinove koji su sudjelovali u podizanju spomenika i Sotija koji je uklesao rune, te završava molitvom bogu Thoru da „posveti ove rune“ te kletvom za svakog tko makne kamen. Činjenica da je Ali za života bio *godi*, poganski svećenik, daje nam suvremenu sliku obitelji iz 900. godine, koja je aktivno vezana u poganske religijske običaje, te je vjerojatno tim putem došla do svoje moći i položaja. Ragnhild se najmanje dvaput udavala, što znamo s drugog kamenog spomenika koji je bio isklesan istim stilom kao i onaj u spomen Aliju, samo što je drugi podignut u čast Gunnulfu.¹³

Najimpresivniji danski runski spomenik iz vikinškog doba je kompleks sa sjedištem u seoskoj crkvi u Jellingu na poluotoku Jutlandu. Crkva je smještena između dva ogromna brijega, ispred nje stoje dva kamena s runskim zapisom; manji kojeg je podigao kralj Gorm u čast svoje žene Thorvi i mnogo veći, bogato ukrašeni, kojeg je podigao njihov sin Harald u sjećanje na svoje roditelje. Taj nam spomenik mnogo govori o povijesti Danske sredinom 10. stoljeća.¹⁴

Svi ti spomenici ne mogu se usporediti s modernim spomenicima našeg doba, na kojima stoje ime i prezime, datum i godina rođenja, a ponekad i slika ili uklesani stihovi. Spomenici vikinškog doba mogli su biti povezani s mjestom ukopa, najčešće s imenom ili imenima onih koji su podigli spomenik, a rjeđe s pokojnikovim imenom. Formula je uglavnom bila ista: „*A je podigao spomenik u spomen na X*“. Ta je formula onda dopunjavana sa više imena, onih koji su podigli spomenik ili onih u čiju čast je spomenik podignut. Također mogla je biti dopunjena odnosom između onog tko je spomenik podigao s onim kome je podignut ili bilo kojom drugom zanimljivom činjenicom. Za neke je jasno da su podignuti kako bi se odredilo nasljedstvo. Spomenici se razlikuju oblikom i veličinom, ali većina je visine 1-2 m, ravnog oblika, s tekstom urezanim na ravnom dijelu, a katkad i na

¹³ Jesch (1991: 50)

¹⁴ Jesch (1991: 50-51)

rubu kamena. Oblikovani su tako da budu ukopani uspravno i da slobodno stoje u krajoliku. Imali su javnu namjenu, smješteni su uz ceste, blizu mostova ili unutar župe ili farme.¹⁵

Dok većina runskih zapisa iz Danske potječe iz 10. stoljeća, švedski su većinom iz 11. stoljeća. Ljudi koji se spominju u runskim zapisima iz Švedske pokrivaju puno širi društveni domet i pripadaju drugom povijesnom razdoblju. Bogatstvo švedskih zapisa vidljivo je na kamenju iz mjesta Färentuna, Hillersjö, Snottst i Vreta, koja se nalaze u Upplandu. Svi ti zapisi nam pružaju gomilu informacija o ljudima koji se spominju u njima, pa možemo sa sigurnošću tvrditi da se radi o ljudima koji pripadaju istoj obitelji koja je, u 11. stoljeću, neko vrijeme, živjela u tim mjestima. Daju nam informaciju o rođenjima, smrtima i brakovima u tri generacije te obitelji, posebice o ženi Geirlaug i njejoj kćeri Ingi. Inga je centralni lik drame, s kojom su svi ostali spomenuti ljudi u krvnoj ili bračnoj vezi, iako vidimo da je njena majka zapravo glavna osoba u cijeloj priči.¹⁶

Kamenovi iz Färentune, Snottste i Vrete sadrže konvencionalni tip runskih zapisa, u kojem ime osobe koja je podigla spomenik stoji na početku, a slijede ga imena osoba u čiju je čast spomenik dignut, njihova povezanost s osobom koja je podigla spomenik i sve dodatne informacije. Jedan od natpisa iz Snottste završava kršćanskom formulom „neka Bog pomogne njihovim dušama“.¹⁷

Jesu li ti kamenovi predstavljali išta drugo osim uspomene na preminule i kakve su emocije izazivali zapisi u onima koji su ostali iza njih, ne možemo znati. Rijetko su dopisivane takve informacije, no postoje kamenovi na kojima je stajalo:

Nikad neće biti
Većeg spomenika
Od ovog koji je majka podigla
U sjećanje na sina jedinca¹⁸

ili

U Hassmyri nikad neće biti
Bolje domaćice.
Red Balli je uklesao ove rune.
Ona je bila Sigmundova dobra sestra.¹⁹

¹⁵ Jesch (1991: 48-49)

¹⁶ Jesch (1991: 53)

¹⁷ Jesch (1991: 54)

¹⁸ Jesch (1991: 64)

¹⁹ Jesch (1991: 65)

Biti kućanicom u vikinško doba, podrazumjevalo je brinuti o svim poslovima koji se obavljaju unutar kuće, kao i određenim poslovima van kuće, u blizini glavne zgrade na farmi, što je značilo proizvodnju hrane i tekstila iz sirovina. No, kako su ženski i muški poslovi uzimani zdravo za gotovo, smatralo se nepotrebnim navoditi ih na spomenpločama. Spominjali su se samo nesvakidašnji poslovi poput upravljanja brodom ili gomilanja zlata u inozemstvu. Ženska uloga u rađanju novih generacija se podrazumijeva u svim zapisima. Stoga nije čudno što se spominje više majki i žena u runskim zapisima nego sestara i kćeri, jer je ženina reproduktivna zadaća mogla biti ispunjena samo u obitelji njenog muža, a ne u njenoj vlastitoj.²⁰ Slično je bilo i u ostalim dijelovima Europe. Žene su brinule o svim kućnim poslovima, djeci, hrani i odjeći, a podizanje djece smatralo se ženinom glavnim obavezom.²¹

Iako se u Norveškoj mogu pronaći runski zapisi iz gotovo svih razdoblja otkako je runskog pisma, broj runskog kamenja nije ni približno velik kao u Švedskoj, gdje se jasno vidi da je postojao trend podizanja spomenika. Kamenje s runskim zapisima u Norveškoj nije toliko služilo u memorijalne svrhe; natpisi su se uglavnom odnosili na granice ili druge pravne slučajeve.²²

Kamenovi iz Alstada i Dynne su dva najvažnija runska spomenika iz kasnog vikinškog doba u Norveškoj. Vikinzi su ih postavili na farmama u 11. stoljeću i stajali su tamo sve do 19. stoljeća. Kamen iz Alstada je pokriven apstraktnim i figurativnim ornamentima, figure su konji sa ili bez jahača, a ikonografija sugerira slavljenje mrtvog lovca ili ratnika. Spomenuta obilježja nisu kršćanska. Najzanimljiviji podatak koji stoji u natpisu je podrijetlo kamena. Mjesto je identificirano kao mali otok Ulvøya u Tyrifjordu, u blizini gradića Hønefossa, što znači oko 100 km jugozapadno od samog Alstada. Očito je žena, koja je organizirala i platila transport te klesanje kamena velikog gotovo tri metra, bila bogata i moćna udovica.²³

Kamen iz Dynne ima mnogo sličnosti s onim iz Alstada, ali je on u potpunosti kršćanski spomenik, pa se smatra da potječe jedno ili više koljena nakon onog iz Alstada. Izrađen je od istog crvenog pješčenjaka koji najvjerojatnije potječe iz istog mjesta, također je visok, uzak i ravan, s uklesanim figurama na svojoj široj strani i s runskim natpisom duž uskog ruba, a podigla ga je žena u spomen na svoju kćer.²⁴

Dvadeset i šest vikinških spomenika s otoka Man neobično je u nekoliko pogleda. Ima ih jako puno za tako mali otok; u cijeloj Norveškoj ih je nešto manje od četrdeset. Nadalje,

²⁰ Jesch (1991: 65)

²¹ Bardsley (2007: 61)

²² Jesch (1991: 70)

²³ Jesch (1991: 71)

²⁴ Jesch (1991: 71)

kršćanska obilježja na njima su puno izraženija na spomenicima u Skandinaviji. Većina je u obliku križa ili su ploče s urezanim križem, a zapisi se odnose na podizanje „križa“ a ne „kamena“. I konačno, imena i jezik zapisa pokazuju keltski utjecaj. Vidljivo je da runski križevi na Manu nisu čisto norveški fenomeni, već rezultat preklapanja keltsko-norveške kulture koja se na otoku odvila u norveškim naseljima.²⁵

Natpisi uglavnom slijede uvriježene formule „*A je podigao ovaj križ u sjećanje na X...*“, no na njima nalazimo drugačiji sastav onih koji su dizali križeve i onih u čiju čast su bili podizani.²⁶

Žene se spominju u osam natpisa. Za razliku od spomenika iz Švedske, Danske i Norveške nijedna od tih žena ne spominje se kao ona koja je podigla spomenik niti se spominje kao srodnik onoga u čije ime je podignut spomenik. Svih osam natpisa u kojima se spominju žene su zapravo spomenici preminulim ženama: jednoj majci, jednoj pomajci, jednoj kćeri i pet supruga. Većina ih daje samo osnovne informacije. Stoga ne možemo znati koliki stupanj neovisnosti su žene imale na otoku Man. Ono što možemo naslutiti prema spominjanju žena na spomenicima jest da su se prema njima muškarci odnosili s poštovanjem.²⁷

2.2 Arheološki nalazi

Način na koji su poganski narodi Skandinavije, prije prelaska na kršćanstvo, pokapali svoje mrtve od velike je važnosti za arheologe. Dolaskom kršćanstva postao je običaj pokapati mrtve umotane u plahtu: vanjski sjaj ovdašnjeg života nije se smatrao bitnim za onostrani život. Skandinavski pogani su slali svoje mrtve na onaj svijet potpuno odjevene, s osobnim nakitom, uz oružje, oruđe i posuđe iz svakodnevnog života. Ti su grobni

Slika 1. Aleovo kamenje, grobnica u obliku broda, Švedska

²⁵ Jesch (1991: 72)

²⁶ Jesch (1991: 72)

²⁷ Jesch (1991: 74)

sadržaji trebali biti od koristi pokojniku na onom svijetu, kojeg su zamišljali sličnim njihovom dotadašnjem životu.²⁸ Ponekad su uz mrtvaca pokapali i konja ili psa, a postoje dokazi da su i sluge ili ljubavnice pokapane uz pokojnika kako bi bili uz njega u drugom životu.²⁹

Drugi su grobni prilozi imali više simboličku svrhu: pogrebi s brodovima, vagonima ili konjima predstavljali su putovanje u sljedeći život. Brodove su ponekad predstavljali kameni blokovi poslagani uokolo u obliku broda.³⁰ Uobičajen način pokopa bio je ukopavanje tijela koje se nalazilo u nekoj vrsti komore ili lijesa, ali prakticirali su i kremiranje. U slučajevima kremiranja, također su u grobove polagani predmeti, no njih arheolozi puno teže mogu sklopiti i popraviti kako bi dobili njihov prvotni oblik, s obzirom da su prilično oštećeni. Iako ne znamo uvijek što su određeni pogrebni običaji značili pojedinim poganskim narodima Skandinavije, njihov običaj ukopavanja drugih stvari uz pokojnika od velikog je značaja za današnje arheologe jer daje brojne informacije o mnogim aspektima tadašnjeg vremena.³¹ Predmeti nađeni u takvim grobovima mogu nam otkriti kako su se ljudi onog doba odijevali, kako su se uređivali, koje su oruđe koristili u svakodnevnom životu i shodno tomu kojim su se poslovima bavili, pa čak i čime su se hranili. Prisutnost pojedinih predmeta stranog podrijetla u grobovima otkriva nam s kojim su dijelovima svijeta Skandinavci bili u kontaktu. Predmeti skandinavskog podrijetla u inozemnim grobovima govore nam, pak, o geografskoj raširenosti vikinških ekspanzija i o područjima koja su bila u kontaktu sa Skandinavcima. Ti su kontakti, nesumnjivo doveli do prihvatanja kršćanstva, a taj se proces također može pratiti preko grobova. Pogrebni običaji kao i grobni prilozi govore nam o socijalnom statusu pokojnika, pa čak i njegove živuće rodbine. Unatoč regionalnoj raznovrsnosti među područjima u Skandinaviji, između domaće zemlje i one u inozemnim kolonijama, između ruralnih i urbanih sredina, ima dovoljno uobičajenih pokazatelja pomoću kojih možemo prepoznati mnoge skandinavske grobove na udaljenim mjestima poput Grenlanda ili Rusije.

Postoje dva načina na koji se raspoznaje spol zakopane osobe ili osoba: analizom ljudskih ostataka ili istragom grobnih priloga. Obično arheolozi moraju barem djelomično koristiti oba. U nedostatku kostura u mnogim grobovima, muški su se grobovi najčešće

²⁸ Jesch (1991: 12)

²⁹ The Viking World, ur. S. Brink i N. Price (2008: 260)

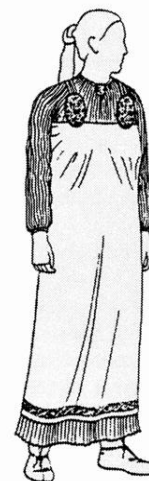
³⁰ Allan (2008: 130)

³¹ The Viking World, ur. S. Brink i N. Price (2008: 260)

razlikovali od ženskih po grobnim priložima: oružje i određeno oruđe predstavljali su muški grob, dok su nakit i kućanske alatke označavali ženski grob.³²

Najkarakterističniji komadi ženskog nakita su ovalni broševi najčešće izrađeni od bronce. Pronađeni su u najvećem broju ženskih grobova iz vikinškog doba. Nisu imali isključivo dekorativnu svrhu; služili su kao držači ženskih haljina. Zahvaljujući broševima, možemo saznati mnogo informacija o ženskoj odjeći toga doba, tim više, ukoliko u grobu postoje ostaci tekstila koji se dalje mogu analizirati. Tekstil, doduše, ne može biti dobro očuvan unutar grobnice, osim ako pod zemljom nisu postojali posebni uvjeti. U nekim slučajevima očuvani su djelići materijala na kojima su bili pričvršćeni broševi, pa se detaljnom analizom može ustanoviti o kojim se materijalima radi, iako nisu očuvane haljine u cijelosti. Zaključak nekoliko detaljnijih analiza iz Birke i Hedebya kaže da je moda u vikinškom svijetu posvuda bila jednaka.³³

Obično su žene nosile odjeću u dva, tri sloja. Prvi sloj bila je podsuknja, koja je mogla biti izrađena od lana ili vune, imala je rukave i nabore oko vrata. Otvor oko vrata obično je držao mali broš. Preko toga, nosile su nadsuknju, najčešće od vune, koja je bila omotana oko ženina tijela i dosezala pazuhe. U području ramena bili su provučeni remenčići koji su haljinu držali prema gore, a takvi su bili ušiveni i sprijeda, pomoću dva ovalna broša čije su igle prolazile kroz petlju. Broševi onog doba odgovarali su po svojoj funkciji više onom što mi danas nazivamo kopčom. Osim na haljinama, žene su ih koristile i na ogrlicama, jer su imale istu funkciju – kopče. Još jedan sloj odjeće kojeg su žene nosile uz podsuknju i haljinu je tunika koja se nosila između ta dva sloja. One koje su se malo bolje odijevale obično su imale tuniku ukrašenu ispletenim pletenicama od svilenog lana, s metalnom potkom za postizanje posebno raskošnog efekta. Preko haljina, kada bi izlazila van, žena je mogla odjenuti kaftan dugih rukava ili ogrtač kojeg je također kopčala brošem. Iako su haljine bile jednostavnog kroja, bile su vrlo pažljivo izrađivane.³⁴

Slika 2.
Rekonstrukcija ženske haljine

Studije grobnica iz Birke nisu posve reprezentativne jer je to mjesto bilo trgovinska meka, te su materijali za haljine uglavnom bili uvezeni. Također, zna se da su žene

³² Jesch (1991: 13)

³³ Jesch (1991: 15)

³⁴ Jesch (1991: 15)

sahranjivane u svojim najboljim haljinama, a ne u onima koje su svakodnevno nosile. Nove arheološke tehnike omogućile su nam saznanja kako su se odijevali siromašniji ljudi u vikinško doba. Najjednostavniji odjevni predmeti, pronađeni u luci Hedeby, bili su izrađeni od najgrublje vunene tkanine, iz čega nagađamo da se radilo o odjeći robova, sluga i siromašnih. Ženske su haljine bile duge do gležnja, dugih rukava i omogućavale su potpunu slobodu kretanja na poslu.³⁵

Osim nakita, postoji velika količina predmeta koji su također bili polagani u grobnice uz pokojnicu. Oni su odraz imovinskog stanja i statusa preminule žene ili zanimanja kojim se bavila u ovom životu, te se pretpostavljalo da će se njime baviti i u zagrobnom životu. No, moguće je da su predmeti polagani u grobnice također bili odraz trenutne lokalne mode jer su varirali od mjesta do mjesta. S vremenom se broj grobnih priloga smanjivao, kako se širio utjecaj kršćanstva. Iako nije reprezentativno prikazan kroz grobne priloge, pretpostavlja se kako se život kasnog 10. stoljeća nije bitno razlikovao od onog s početka.³⁶

Mnogo je teže zaključivati o životu žena iz onog što nalazimo u grobnicama, nego o načinu odijevanja i nakitu koji su nosile. Ipak, moguće je donijeti zaključke o njihovom svakodnevnom poslu prema predmetima koji su polagani u grobnice uz njih, iako nam oni ne mogu ispričati cijelu priču. Najčešće oruđe ili pribor u grobnicama bilo je ono za izradu tekstila, noževi i škare, brusevi za oštrenje, kontejneri raznih materijala. Pribor za kuhanje nije bio čest grobni prilog, kao ni poljoprivredne alatke. Ipak, zanimljivo je kako svi ti predmeti, karakteristični za ženske grobove, nisu isključivo pronađeni u ženskim grobovima. Većina tih predmeta pronađena je i u muškim grobovima, samo u manjem broju. Bitnu pojedinost za razlikovanje muških i ženskih grobova čine mali srpovi, alatka kojom su se žene služile u poljoprivredi, a koji su pronađeni samo u ženskim grobovima dok muškim grobovima dominira velik broj raznog oruđa i oružja. Važno je istaknuti da grobni prilozima nisu u potpunosti pokazatelj svakodnevnog života i rada kojeg su obavljali muškarci i žene u vikinško doba, ali ipak govore ponešto o njima. Jasno je da se uz žene najčešće vezuje posao

Slika 3. Brončani ključ s lancem, simbol gazdarice, iz ženskog groba u Gårdbyu, Švedska

³⁵ Jesch (1991: 17)

³⁶ Jesch (1991: 19)

tkanja, kućanski poslovi, odgajanje djece, briga o starijima i nemoćnima, no nije isključivo da su se žene brinule o farmi, bavile trgovinom ili stolarstvom i kožarstvom.³⁷

Iz pogrebnih priloga moguće je izvesti još neke zaključke; one o religijskim vjerovanjima koja se očituju iz različitosti pogrebnih praksi. Pogreb koji je podrazumijevao grobne priloge spada u red poganskih vjerovanja, pa je stoga moguće uočiti postupan prelazak na kršćanstvo prema nekim od grobova. U kršćanskim su grobovima pronađeni privjesci u obliku križa. Usporedo s njima pronađeni su grobovi u kojima se nalazio Thorov čekić, što je bio svojevrsan poganski odgovor na kršćanstvo i bio je sinonim za križ kod kršćana. Drugi tragovi religijskih vjerovanja nisu pronađeni, osim činjenice da su Vikinzi vjerovali u život poslije života, čemu svjedoče prilozima hrane, odjeće i opreme za mrtvace.³⁸

Osjećaj da ukopi trebaju predstavljati vjerska uvjerenja dovela je arheologe do potrage za dokazima o fenomenu žrtvovanja. Žrtvovanje konja i pasa pod pretpostavkom da će služiti svojem gospodaru i nakon smrti, čest je običaj kod pogreba iz vikinškog doba. Praksa žrtvovanja bila je najčešća na Islandu gdje je pronađen najveći broj grobnica u kojima su se nalazili ostaci konja i lovačkih pasa. No, takvi su grobovi nađeni i na Orkneyu, u Birki i diljem Norveške. Pitanje koje je mnogo važnije jest jesu li i ljudi žrtvovani. Ako pođemo od pretpostavke da su konji pokapani kako bi služili gospodaru u sljedećem životu, možda su mu bili potrebni i sluge ili njegova žena.³⁹

Brojni grobovi u Danskoj iz 9. i 10. stoljeća pokazuju ljudske žrtve. Jasan primjer je vidljiv u kraljevskom centru Lejre, gdje jedan grob sadrži dva kostura odraslih muškaraca, donji kostur dobro opremljen i iznad njega onaj čovjeka odrubljene glave, pokopanog vezanih ruku i nogu. U Dråbyu je pronađen kostur kućanice, gazdarice (što je vidljivo po ključevima kuće koji su pronađeni kod nje) uz kostur muškarca odrubljene glave, najvjerojatnije njenog slugu koji je žrtvovan kako bi joj služio i na onom svijetu. Na otočju Man pronađene su tri bogate grobnice ratnika, od kojih dvije sadrže ženske kosture bez grobnih priloga. Arheološki dokazi o ljudskim žrtvama nisu opsežni, ali je izvjesno da su takve žrtve postojale u vikinškom svijetu.⁴⁰

³⁷ Jesch (1991: 19-21)

³⁸ Jesch (1991: 22)

³⁹ The Viking World, ur. S. Brink i N. Price (2008: 266)

⁴⁰ Jesch (1991: 25)

2.3 Umjetnost

Za vikinško je doba karakteristična primijenjena i maštovita umjetnost; apstraktne i zoomorfne dekoracije na uporabnim drvenim, metalnim ili kamenim predmetima. Narativna umjetnost koja prikazuje prepoznatljive figure u prepoznatljivim situacijama je rijetka, sve do samog kraja vikinškog doba, a prije toga ju možemo naći na tapiserijama iz Oseberga i na oslikanom kamenju iz Gotlanda.⁴¹

Oslikano kamenje iz vikinškog doba je prilično dosljedno u svojem dizajnu i ikonografiji. Riječ je o ravnim kamenim pločama u obliku ključanice s prizorima urezanim na jednoj strani u reljefu. Neki prikazuju jahača na osmonogom konju kojeg dočekuje i pozdravlja ženska figura držeći u rukama rog s pićem. Čest su motiv naoružani muškarci u borbi ili opruženi kao da su mrtvi.⁴²

Mitski svijet prikazan na kamenu iz Gotlanda predstavlja Valhallu, poseban raj za ratnike koji su poginuli u borbi. Brodovi predstavljaju putovanje na drugi svijet, podsjećajući nas na brojne brodske ukope iz vikinškog doba.

Osmonogi konj je Sleipnir, konj boga Odina koji predsjedava Valhallom. Ratnici, stanovnici Valhalle, imaju hrane i pića u nedogled, koju im poslužuju valkire.⁴³ Valkire su bile mitološka ženska bića koja su na bojnopolju, između umrlih ratnika, birale koji će od njih biti primljeni u Valhallu.⁴⁴ Kad ne bi jeli ili pili, stanovnici Valhalle su se borili. Podignuta u spomen na ratnike, slika iz Gotlanda prikazuje putovanje ratnika na drugi svijet i život poslije smrti. Valkire koje dočekuju ratnike u Valhalli, slično su odjevene kao ženske figure na tapiseriji iz Oseberga. Koplja (oružje posebno vezano uz Odina) i ptice (vjerojatno Odinov gavran) na tapiseriji pokazuju vezu s uvjerenjima o smrti i zagrobnom životu.⁴⁵

Slika 4.
Oslikani kamen iz Gotlanda

⁴¹ Allan (2008: 22)

⁴² Jesch (1991: 126)

⁴³ Valkire, od starog nordijskog valkyrja (one koje odabiru ubijene), izvorno su označavale polubožanske žene ratnice, pratiteljice boga rata Odina, koje su izabirale ratnike koji će umrijeti u borbi, te ih pratile u Valhallu (sala ubijenih) da čekaju konačnu bitku Ragnarok (propast bogova). Pojmovi poput skjaldmaer ("djeve sa štitom") i hja'lmvitr ("bića s kacigom") odražavaju Valkirinu 'ratobornu prirodu. Olsen (2006: 811)

⁴⁴ Allan (2008: 132)

⁴⁵ Jesch (1991: 127)

Osim prikaza smrti i života ratnika na drugom svijetu, neka od gotlandskih oslikanih kamenja uprizoruju mitološke priče. Jedan od primjera je kamen iz Ardre koji upućuje na najmanje tri prepoznatljive priče iz nordijskih mitova i legendi.

U župi Lärbro na Gotlandu pronađen je niz kamena koji prikazuje poznate legende. Dva kamena donose priču o Hildr i vječnoj bitci. Prizori su posloženi u trakama koje možemo čitati od vrha prema dnu. Prva slika prikazuje žensku figuru koja je zarobljena i nalazi se između dva muškarca s mačevima. U sljedećem prizoru, dva muškarca se pripremaju za borbu. Treća traka prikazuje žrtvovanje, s figurom koja će biti obješena o drvo i vojskom koja se priprema za bitku. Sljedeći je prizor susreta dviju strana, jedne koja dolazi brodom i druge koja ju dočekuje na obali. Ženska figura s podignutim rukama stoji između njih. Posljednja scena prikazuje borbu, gdje jedan ratnik umire, nakon što je pao s konja. Slijedi pogrebna procesija prema Valhalli; preminulog nosi konj na leđima.⁴⁶

Uloga ženske figure u toj borbenoj priči omogućuje nam identificirati priču kao onu o Hildr. Kasnije, pisane verzije ove legende govore da je Hildr bila kćer kralja Hognija. Oteo ju je kralj Heðinn. Kad ju je otac došao osloboditi, stala je između dvije strane prenoseći krive poruke, čime ih je nagnala na borbu i onemogućila postizanje nagodbe. Bitka je trajala cijeli dan, a noću je Hildr oživjela sve umrle kako bi se sljedećeg dana bitka mogla nastaviti, što je učinila i dan nakon. Legenda kaže da će ta bitka trajati do kraja svijeta. Hildr personificira bitku koja je bila okosnica vikinškog stila života. Njeno je ime valkirsko te se često upotrebljavalo kao oznaka za bitku u skaldskim stihovima.⁴⁷

U legendi o Hildr neugodni aspekti bitke i smrti prikazani su kroz žensku figuru. Hildrina nemilosrdnost u ovoj priči nalikuje onima islandskih saga, gdje su žene pozivale muškarce na osvetu. Za vojna je društva karakteristično prikazivati borbeni duh kao ženu, te na taj način s ratnika ukloniti odgovornost za rat. Takva je projekcija potrebna kako bi ratnike uvjerila u nastavak borbe. Žene su smatrane glavnim krivcima za rat od vremena kad je Helenino lice pokrenulo tisuće brodova. Vikinzi po tom pitanju nisu bili iznimka, što jasno dokazuju njihova umjetnost i mitologija.⁴⁸

Slike s gotlandskog kamenja su projekcije muškog ratničkog društva vikinškog doba i ne mogu nam reći puno o ulozi pravih žena u tom društvu, unatoč korištenju ženskih figura. Indirektno nam govore da žene zadiru u ratničko društvo, u mitološkom i simboličkom obliku.

⁴⁶ Jesch (1991: 129)

⁴⁷ Jesch (1991: 129-130)

⁴⁸ Jesch (1991: 130)

U kasno vikinško doba možemo pronaći umjetničke forme koje odražavaju ono što možemo prepoznati kao žensko iskustvo.⁴⁹

2.4 Mitovi i religija

Prema riječima Dore Maček, jedna od bitnih sastavnica neke kulture jest mitologija.⁵⁰ Kao što smo vidjeli ranije, mitološke prikaze nalazimo na oslikanom kamenju i grobovima, no najvažniji izvor su nordijske mitološke pjesme, tzv. Edda u stihu. Riječ je o antologiji od dvadeset i devet pjesama koja je napisana oko 1270. godine. Dvije od najpoznatijih pjesama iz te zbirke su Völuspa (Viđenje Proročice) i Havamal (Riječi Uzvišenoga). U Völuspi proročica priča o postanku i propasti svijeta, a u Havamali bog Odin daje mudre savjete. Trećina pjesama je mitološke tematike, ostale se bave likovima iz junačkih legendi. Mitološke pjesme su podijeljene na pjesme mudrosti i pjesme koje pričaju priče o bogovima. Mnoge od pjesama u Eddi su vrlo stare, potječu iz vikinškog doba, a prenosile su se usmenim putem do trenutka kad su zapisane na Islandu u 12. stoljeću. Ostale pjesme u Eddi su prvi put napisane nedugo prije negoli je napravljena prva zbirka, ali je moguće da se temelje na mnogo starijem materijalu.⁵¹

Uz Eddu u stihu postoji i Edda u prozi, koja je također produkt 13. stoljeća, ali njoj znamo autora i razlog zašto je napisana. Sastavio ju je islandski autor, političar i antikvar Snorri Sturlson, koji je umro 1241. godine. Zbog toga Eddu u prozi zovu još i Snorrijeva Edda. Njegova je Edda mitologija ispričana i protumačena u prozi, te popraćena mnogim citatima iz eddskih pjesama. To je vodič kroz poeziju i mitologiju namijenjen pjesnicima, da bi im se protumačile pjesničke metafore, kenningi⁵² i pokazali uobičajeni uzorci metra i kitice. Ona je jedini poznati sveobuhvatni prikaz nordijske mitologije. Snorri se kao antikvar zanimao za stare poganske mitove, ali je kao kršćanin bio pod utjecajem kršćanske kulture. No, unatoč srednjovjekovnim okvirima unutar kojih je knjiga napisana, nedvojbeno je da se bazira na stvarnom poznavanju vjerovanja iz poganske prošlosti.⁵³

⁴⁹ Jesch (1991: 130)

⁵⁰ Maček, Palsson, Simek (2003: 17)

⁵¹ Jesch (1991: 134)

⁵² Kenning je poseban, komprimirani oblik metafore uobičajen za skaldsku poeziju, ali isto tako poznat i drugdje. Klasičan primjer kenninga je kad devu nazivaju 'pustinjskim brodom'. Maček, Palsson, Simek (2003: 18)

⁵³ Jesch (1991: 134)

Iz Snorrijeve Edde dobivamo uvid u svijet nordijskih bogova i božica iz obitelji Asa, u Asgardu. Božice su se skupnim imenom nazivale Asynjur. Frigg je bila božica kućanstva i bračne ljubavi te kraljica neba. Bila je Odinova supruga i majka Baldura i Hoda.⁵⁴ U mitologiji igra ulogu tragične majke. Kad je njen sin usnuo da će umrijeti, proputovala je zemlju dobivajući obećanja da Baldru neće nauditi ni vatra ni voda, željezo niti ikoji metal, kamen, zemlja, drveće, bolesti, životinje, ptice, otrovi, zmije. Izostavila je imelu, misleći kako je premala za takva obećanja. U trenu kad su se bogovi krenuli zabavljati bacajući stvari na nepobjedivog Baldura, zli Loki, prevarant među bogovima, je nagovorio Baldurovog brata neka baci imelu na Baldura, što je ovaj napravio i Baldur je odmah umro. Njegova je smrt bila početak kraja svijeta, propasti bogova ili Ragnarok.⁵⁵

Najosebujnija je bila božica Freya koja spada u porodicu bogova Vana. Ona je bila gospodarica strastvene ljubavi i plodnosti. Poznata po svojoj ljepoti, bila je udana za Oda i plakala bi zlatnim suzama kada bi on otišao od nje; međutim nije ni ona njemu uvijek bila vjerna. Njoj su pripadali ogrlica Brisingamen i pernati ogrtač koji je onome tko ga je nosio davao moć letenja. Možda je, kao gospodarica valkira, i ona lutala bojnim poljima, a pričalo se da njoj pripada polovina poginulih ratnika, koji bi je pratili u njezine dvore Folkvanger.⁵⁶

Gefjun pripada obitelji Asa. Kao nagradu što se zabavljala sa švedskim kraljem Gylfijem, dobila je od njega onoliko zemlje koliko četiri vola mogu izorati u jednom danu i noći. Gylfi nije računao s tim da ona s divom ima četiri sina – vola, koji su imali nadnaravne moći. Izorali su toliko da je Zealand (najveći otok moderne Danske) stvoren iz zemlje koja je zapravo bila u Švedskoj, na taj način lišavajući Gylfija velikog dijela njegovog kraljevstva.⁵⁷

Bogovi su sudjelovali u konstantnoj borbi s divovima koji su prijetili da će preuzeti Asgard i koji su bacali oko na božice. Obitelj Asa se uzdala u Thora i njegov divovski čekić kojim je divove držao postrani. Div Hrungrnir je jednom prilikom upao u svetište bogova prijeteci da će potopiti Asgard i ubiti sve bogove, osim Freyje i Sif koje je želio povesti sa sobom. Freya se u toj situaciji ponijela vrlo hladno, poslužila ga je pivom, čekajući Thora da se vrati kući kako bi riješio situaciju i nadmudrio diva.⁵⁸

Varljivo ponašanje bogova seže unatrag do početka vremena, kad su stigli u Asgard i morali podići utvrde. Div im je ponudio pomoć u gradnji, a zauzvrat je tražio da mu daju

⁵⁴ Allan (2008: 137)

⁵⁵ Jesch (1991: 135)

⁵⁶ Allan (2008: 137)

⁵⁷ Jesch (1991: 136)

⁵⁸ Jesch (1991: 136)

sunce, mjesec i Freyu za ženu. Bogovi su se nagodili s njim, u namjeri da mu nikad ne isplate takvu pretjeranu cijenu. Uz Lokijevu varku, div nije uspio sagraditi utvrdu u dogovoreno vrijeme, pa su oni poništili dogovor. Iako su Asi bili protiv udaje nekog diva za svoju božicu ljubavi i ljepote, granica između bogova i divova nije bila uvijek tako oštra. Gerd, Freyrova supruga i Freyina šogorica, je bila divovska žena, najljepša od sviju žena. I Snorri i Edda u stihu opisuju kako se Freyr jako zaljubio u nju na prvi pogled, pa nije ni spavao ni pio, i nitko se nije usudio razgovarati s njim. Čak je dao svoj dragocjeni mač slugi Skirniru kako bi pošteno izborio Gerdu za njega. Kao što je istaknuto u Snorrijevoj Eddi to je bilo kobno po Freyra na kraju svijeta, jer nije bio u stanju obraniti se od zlih sila, što ga je odvelo u smrt.⁵⁹

Najdivotnija božica je bila Thorova žena Sif, poznata po svojoj dugoj zlatnoj kosi. U Snorrijevoj Eddi je objašnjeno zašto je Sifina kosa sinonim za zlato. Nestašni Loki je jednom prilikom odrezao svu Sifinu kosu. Thor je zaprijetio da će mu slomiti svaku kost u tijelu ako ne nagovori patuljke da naprave Sif kosu od zlata, koja će rasti jednako kao prava kosa.⁶⁰

I dok većina božica ilustrira poželjne ženske osobine poput ljepote, ili prikazuje ženske emocije poput majčinske tuge, neki ženski likovi u nordijskoj mitologiji ilustriraju drugi koncept ženstvenosti. Takvi likovi komuniciraju s muškim svijetom zaraćenih bogova i divova; nisu samo pasivni izazivači ili žrtve beskrajnih sukoba. Div Pjazi u obliku orla otima božicu Idunn čuvaricu magičnih jabuka koje bogovima pružaju vječnu mladost. Bogovi su, želeći vratiti Idunn i njene jabuke, ubili Pjazija, pa je Pjazijeva kćer Skaði uzela kacigu, muški kaput, svo oružje i otišla u Asgardr kako bi osvetila oca. Obitelj Asa joj nudi nagodbu – da sebi izabere muža među bogovima uz uvjet da ga bira samo po ljepoti njegovih nogu. Ona izabire boga mora, s kojim nije pronašla sreću. Iako se u Eddi pojavljuje kao sporedni lik, najzanimljivija je od ženskih likova.⁶¹

Kad je riječ o eddskim pjesmama, u jednoj Snorri opisuje Ægirovu gozbu na koju su bili pozvani svi bogovi i božice. Tu je izbila svađa između Lokija i svih ostalih prisutnih. Dok su muški bogovi iznimno ljuti i spremni na svađu, božice su prikazane kao miroljubive, one koje žele primiriti svoje muževe da se ne svađaju s Lokijem. Loki je pun uvredljivih riječi prema svakom od njih, kao i prema božicama. Optužuje ih da su promiskuitetne i incestuozne. Jedina koja mu se suprotstavlja je Skaði koja je porijeklom divovska žena. Samim time puno

⁵⁹ Jesch (1991: 136-137)

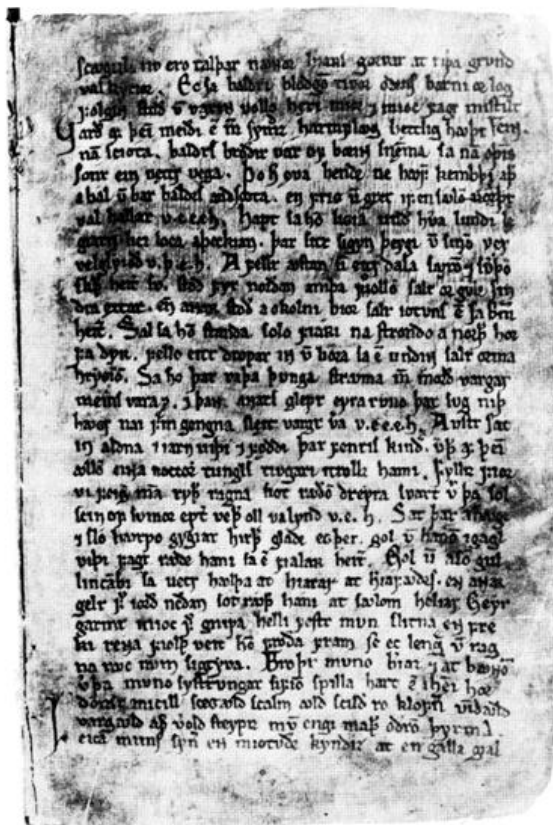
⁶⁰ Jesch (1991: 137-138)

⁶¹ Jesch (1991: 138-139)

je moćnija od božica i zapravo jedina predstavlja prijetnju za Lokija. Ova se pjesma bazira na mitovima iz vikinškog doba.⁶²

Još jedna u nizu pjesama u Eddi je ona o Thoru kojem je div ukrao čekić, a on ga je vratio natrag. Moguće je da se radi o pjesmi iz post-vikinškog doba, koja govori o zaljubljenosti divova u Freyu i pokazuje kako su to bogovi iskoristili da vrate Thoru čekić. Div Prymr je ukrao Thoru čekić, ali je rekao da će ga vratiti ako Freya postane njegova žena. Bogovi su se našli u neprilici; bilo im je bitno da Thor ima svoj čekić kako bi ih branio od divova, a istovremeno se nisu htjeli odreći Freye. I ona sama je bila jako ljuta. Bogovi su nagovorili Thora, protiv njegove volje, da se preodjene u Freyu. On i Loki su otišli u zemlju divova, gdje ih je Prymr dočekaio i pogostio. Držeći se nagodbe, donio je Thorov čekić, kad ga se dočepao, preobučeni Thor je njime ubio Prymra. Radi se o komičnoj pjesmi koja se šalila na račun spolnosti u ranom nordijskom društvu. Preoblačenje muškarca u ženu bilo je najveća uvreda za muškost. Iako Loki s tim nije imao problema, bilo je smiješno Thora zamisliti odjevenog u ženu.⁶³

Ali, ne govore sve pjesme u Eddi o bogovima. Gotovo polovica pjesama pripada krugu legendi koje govore o junaku Sigurðru – ubojici zmajeva. Ostale pjesme u Eddi su sažeci mudrosti i znanja. Teško je datirati te pjesme i sa sigurnošću tvrditi da pripadaju vikinškom razdoblju, kad jedino što znamo jest da su napisane prije nego li su sabrane u Eddi 1270 godine. U jednoj pjesmi o Sigurðru, ženski lik (moguće valkira) nudi savjet ratniku. Taj savjet se sastoji uglavnom od liste runskih formula koje čovjek mora znati u svrhu izbjegavanja ili rješavanja teških situacija. Pored „pobjedničkih runa“ koje mora znati kako bi pobijedio, mora također znati „morske rune“ kako bi izbjegao nevolje na moru, „iscjeljujuće

Slika 5. Codex Regius, Voluspa

⁶² Jesch (1991: 140-141)

⁶³ Jesch (1991: 141-142)

runa“ kako bi mogao vidati rane, „govorne rune“ kako bi izbjegao da mu drugi naude i „misleće rune“ kako bi bio pametniji od drugih. Navodi se da pored svih ovih runa mora znati i ponešto o ženama, kako bi spriječio da ga tuđa žena izigra u trenutku kad se osjeća sigurnim.⁶⁴

Savjeti ponuđeni u takvoj pjesmi pokrivaju širok raspon ljudske aktivnosti, educiraju mlade ratnike i prikazuju ženski lik kao skladište korisne mudrosti. Mudra žena koja osim što ima praktično znanje, može gledati u prošlost i budućnost, česta je pojava u staroj nordijskoj literaturi. Prva u nizu eddskih pjesmama je Völuspa (*Proročanstvo mudre žene*) koja je objavljena na Islandu krajem vikinškog doba. Pjesma prikazuje povijest svijeta od njegovih početaka do kraja u Ragnaroku, i ženu koja priča priču sjećajući se početka i predviđajući kraj. U njoj bog mudrosti Odin traži od proročice da mu prenese svoje znanje. Pjesma je djelomično upućena Odinu, djelomično se obraća okupljenom društvu bogova i ljudi, djelomično je u izravnom govoru, a djelomično neizravni iskaz onog što je proročica rekla. Naglasak je na njenom iskustvu, onom čega se ona sjeća, što zna i što vidi. Ona djeluje kako bi obuhvatila cijelu povijest svijeta, od njegova nastanka do uništenja u Ragnaroku, s uvidom u rađanje novog svijeta nakon završetka starog. Na kraju pjesme ona potone jer za nju, koja zna mudrost bogova, nema mjesta u novom svijetu.⁶⁵

U junačkoj eddskoj poeziji, tragični junaci i zločinci se sudaraju, a žene su uhvaćene u sredini. Njihovo je predznanje često u kontrastu s njihovom nemogućnošću djelovanja. Time nisu u stanju spriječiti sudbinu ili promijeniti muški tijek akcije.⁶⁶

Junačke eddske pjesme se temelje na zajedničkoj germanskoj baštini junačkih legendi čiji su porijeklo i rani razvoj nejasni. Proprište akcije je obično kontinent u vrijeme migracija, kad je Europa bila nastanjena narodima Huna, Burgunda i Franaka. Izvorno odvojene tradicije tako postaju spojene u duže cikluse priča. Polovica eddskih pjesama je, dakle, ciklus usmjeren na život junaka Sigurdra i na tragičnu sudbinu njegove udovice Guðrun. Kasnije eddske pjesme koje se odnose na Guðrunin život pokazuju srednjovjekovnu zaokupljenost romantičnom ljubavlju, a nastale su gotovo sigurno u 12 stoljeću. Ne govore nam mnogo o tome kakav je bio pogled na tu tragičnu heroinu u vikinško doba, ali su korisne u prikazu razvoja romantične literature o ženama u srednjem vijeku.⁶⁷

⁶⁴ Jesch (1991: 142-143)

⁶⁵ Sawyer (2001: 211-212)

⁶⁶ Jesch (1991: 144)

⁶⁷ Jesch (1991: 144)

U jednoj od priča o Guðrun (*Atlakviða*) stoji kako je nakon tragičnog ubojstva supruge morala poći za Atilu, hunskog vladara. Rodila mu je dva sina. Atila se želio dokopati Niflungovog blaga, no jedino su Guðrunina braća znala gdje ono leži. Prije nego što su mu rekli gdje se blago nalazi, Atila ih je ubio. Očajna Guðrun odlučuje se na nimalo lak potez; ubojstvo Atilinih i svojih sinova, kako bi osvetila smrt muža i braće. Iako je njena tragedija ogromna, ona je heroína veća od života.⁶⁸

Naravno postavlja se pitanje, na koji se način shvaćanje božica i heroína u mitologiji i literaturi reflektiralo na shvaćanje žena u pravom životu? Jesu li snaga i mudrost bile rezervirane samo za izmišljene mitološke žene ili su se odnosile i na žene iz pravog života? Nesretne sudbine nekih ženskih likova u pričama, kao i ona božice Frigg u nordijskoj mitologiji, sugeriraju da žene nisu bile u prvom planu u vikinško doba. S druge, pak, strane neke su bile moćne, mudre i posjedovale su čvrstoću karaktera, te su izazivale divljenje ukoliko su se ponašale poput muškaraca. Polazeći od činjenice da su žene u pravom životu gospodarile kućom i imanjem u vrijeme kad su muškarci plovili, te samim time morale znati baratati oružjem u svrhu samoobrane, ili obavljati brojne „muške“ poslove, čini se da su Vikinzi cijenili svoje žene i vjerovali u njihovu snagu i mudrost, jer im u protivnom ne bi prepuštali sve te zadaće u vrijeme svog izbjivanja iz kuće.

2.5 Skaldska poezija

Od svih kulturnih proizvoda vikinškog doba, skaldska poezija je najbliža našoj slici tog razdoblja kao muškog i vojnog. Stara nordijska riječ *skald* znači *pjesnik*. Dok je većina stare nordijske poezije anonimna, pojam skaldska se koristi za tip stiha koji je tipičan za spomenute pjesnike. Ta je poezija sastavljena od prilično krutih stihova koji su bili jedinstveni za Skandinaviju, najviše su se rabili u razdoblju od vikinškog doba do 14. stoljeća, iako su ih u srednjem vijeku najčešće rabili Islandani.⁶⁹

Skaldski stih je bio sastavljen na dvoru skandinavskih vladara u vikinško doba. Skaldi su bili profesionalni pjesnici, njihov je posao bio veličati kralja ili vladara i zabavljati dvor.

⁶⁸ Jesch (1991: 144)

⁶⁹ Jesch (1991: 148)

Zauzvrat su dobivali lijepe financijske nagrade. Najčešće teme takvih pjesama bile su vojni podvizi vladareve vojske na moru i na kopnu.⁷⁰

Skaldska poezija je mogla obuhvaćati i šire teme od vojnih. Vladar koji je imao vojnih uspjeha brzo bi stekao moć, pa mnogi opisi bitaka također ukazuju na povijesne i političke posljedice. Društvo je u ono doba više komuniciralo usmeno, pa su skaldske pjesme na neki način bilježile, a ne samo hvalile vladareva dostignuća. Pomorski opisi su iznjedrili neke od najefektnijih skaldskih stihova koji su se izdigli iznad prilično turobnog vojnog konteksta. Pjesme i mitološke teme koje su služile za zabavu publike također su bile popularan oblik rane faze. Kasnije su se skaldski obrasci mogli koristiti za stihove na bilo koju temu, pa je bilo ljubavne poezije, vizija snova i poezije koja slavi kršćanstvo srednjovjekovnog Islanda.⁷¹

Velika popularnost formi skaldskih stihova može otežati razlikovanje vikinškog doba i kasnijih razdoblja. Osim stihova u runskim natpisima, staronordijska poezija je sadržana u islandskim rukopisima iz 13. stoljeća i kasnijim, pa ne možemo sa sigurnošću znati jesu li stihovi toliko stari da potječu iz vikinškog doba ili su skladani u vrijeme kad su zapisani. To vrijedi za mnoge skaldske stihove koji su pripisani pjesnicima vikinškog razdoblja i predstavljani kao pjesme koje potječu iz vikinškog doba te krase islandske obiteljske sage. Ipak, znanstvenici se slažu da postoji određeni broj skaldskih pjesama iz vikinškog doba čiji su autori poznati, a usmeno su se prenosile skroz do perioda kad su zapisane na srednjovjekovnom Islandu..⁷²

Broj skaldskih strofa iz vikinškog doba koje upućuju na žene je jako mali. Ali, ako pogledamo pažljivije u neke skaldske strofe, naći ćemo reference koje ukazuju da su žene predstavljale puno veći svijet od vojnih akcija, u koje su posredno i same bile uključene i zbog kojih su patile.⁷³ Žene se spominju kao kontrast borbi, a predstavljaju svojevrsnu nostalgiju za toplim domom. Također ih vidimo sa strane kao pomagačice, poticateljice i odobravateljice muškog ponašanja koje je opisano u skaldskim stihovima. Od njih se očekivalo da se dive spektaklu odlaska muškarca u rat. Mogle su mu pomoći oko odjeće i pripremiti ga za odlazak u rat. Muškarac bi se u žaru borbe obično sjetio riječi svoje žene kojima ga je hrabrila ili poticala na odlazak. Ako i nije svjedočila herojskim podvizima u ratu, žena je mogla čuti o tome i pri tom osjećati divljenje. U skaldskim stihovima bitka je često stvar muškaraca, gdje su poraženi gubitnici žrtve pobjednika. No vidljiva posljedica rata bila

⁷⁰ Maček, Palsson, Simek (2003: 20)

⁷¹ Jesch (1991: 149)

⁷² Jesch (1991: 149)

⁷³ Jesch (1991: 151)

je i ženska patnja. Ljubav je u takvim stihovima bila najočitija kao nešto što nedostaje, čega nema. U odnosu na rat, pretpostavljeni kontrast je često nedostatak ljubavi.⁷⁴

Prema kraju vikinškog doba, žene se u skaldskim pjesmama pojavljuju u novim ulogama. Tako je Sigvatr, dvorski pjesnik kralja Olafa Svetog (995. – 1030.) koji je bio zaslužan za kristijanizaciju Norveške, i sam prešao na kršćanstvo i bio kraljev bliski prijatelj. Kad je kralj postao kumom Sigvatrove kćeri, ponosni je otac zapisao stihove u kojima kralja slavi kao kuma, a ne kao ratnika, čime se suočavamo s posve novim svijetom. Sigvatr je nadživio svojeg pokrovitelja i skladao za njegovog sina Magnusa Dobrog. Napisao je i pjesmu u slavu Magnusove pomajke Astrid, koja je bila kćer švedskog kralja Olafa Eirikssona.⁷⁵

U islandskoj tradiciji postoje četiri zabilježene skaldske pjesnikinje. O njihovom radu i njima kao ženama u svakodnevnom životu znamo vrlo malo; iznimku čine Gunnhild, poznatija kao „majka kraljeva“ i Hildr Hrolfsdottir. Ono što se o Gunnhildi zna, dolazi iz kasnijih islandskih tekstova: bila je glavni negativni lik kojeg su prikazivali kao nimfomanku, vješticu, zlonamjernicu, arogantnu ženu koja je nadživjela svojeg muža, Erika Krvavu Sjekiru (kralja Norveške koji je u jednom periodu kraljevao Yorkom u vrijeme izganstva iz Norveške)⁷⁶, kako bi se vratila u Norvešku i pokušala učvrstiti kraljevske ambicije svojih sinova, prije negoli je još jednom izgnana u Škotsku. Gunnhilda se spominje u *sagi o Egilu Skallagrimssonu*, *sagi o Laxardalranima* i u *Njallovoj sagi*, te u jednom od prikaza norveških kraljeva – *Fagrskinni* iz 13. stoljeća. Pamti je se kao osobu koja se zanimala za poeziju. Nakon što je njen muž Erik Krvava Sjekira poginuo u bitki u Engleskoj 954. godine, Gunnhilda je u njegovu čast napisala pjesmu u kojoj opisuje dobrodošlicu koju Odin iskazuje Eriku po dolasku u Valhallu.⁷⁷

Hildr Hrolfsdottir je druga pjesnikinja o kojoj znamo da je bila udana za bliskog suradnika kralja Haralda Ljepokosog, te da je bila majka Gongu-Hrolfra za kojeg je islandska tradicija smatrala da je zapravo bio Rolon, legendarni vikinški osnivač Normandije. U *Krugu svijeta (Heimskringli)*, islandski povjesničar Snorri Sturlson govori kako se Hrolfr u mladosti suprotstavio kralju Haraldu, pa ga je ovaj izgnao jer je Hrolfr bio prijetnja redu kojeg je kralj

⁷⁴ Jesch (1991: 152-156)

⁷⁵ Jesch (1991: 156)

⁷⁶ The New Cambridge Medieval History II, c. 700 - c. 900, ur. R. McKitterick (1995: 216-217)

⁷⁷ Jesch (1991: 161-163)

uspostavio u zemlji. Snorri dalje kaže da je Hildr posjetila kralja i molila ga za milost, da poštedi njenog sina.⁷⁸

O trećoj pjesnikinji vikinškog doba znamo samo da se zvala Jorunn. Stihovi su joj sačuvani jer opisuju incident koji se dogodio u vrijeme vladavine kralja Haralda Ljepokosog. Isti incident opisan je i u *Krugu svijeta* (*Heimskringli*).⁷⁹

Posljednja pjesnikinja vikinškog doba o kojoj nešto znamo živjela je na Islandu u vrijeme početaka kristijanizacije u kasnom 10. stoljeću. Zvala se Steinunn i bila je majka pjesnika Refra Gestssona. Čini se da je to bila pjesnička obitelj, pa se pretpostavlja da je skladala više stihova od onih koji su sačuvani.⁸⁰

2.6 Sage

Slika žena, njihove važnosti i uloga u sagama, razlikuje se od žanra do žanra. Razlike u prikazivanju žena su posebno vidljive u realističnim i nerealističnim sagama. U žanrovima realističnih saga, prikazi žena moraju odražavati realan život. To znači da literarne figure trebaju biti prihvatljive kao povijesne ličnosti. No, ta podudarnost ne znači nužno da literatura daje istinitu sliku žena i njihovih života, bilo unutar okvira naracije ili vremena u kojima su pisane.⁸¹

Žene u *sagama o Islandđanima* prikazane su snažnog i neovisnog karaktera; to je djelomično razumljivo zbog pozadine položaja žena u staronordijskom društvu koji je u odnosu na druga srednjovjekovna društva bio prilično dobar. No, snažni ženski karakteri su također rezultat idealizirajuće književnosti. Muški junaci se izdižu iznad običnih muškaraca svojim vještinama, snagom i vitalnošću, te se samim time i ženske junakinje izdižu iznad običnih žena. Ipak, žena nikad nije glavni lik u *sagama o Islandđanima*; jedino je Gudrun iz *sage o Laxardalranima* vrlo blizu toj ulozi. Ona je možda najzanimljiviji lik u priči, no kako ovim žanrom dominira akcija, a prema spolnim ulogama muški je spol aktivan, muškaci su automatski glavni likovi. Važni muški likovi mogu se podijeliti u skupine prema tipovima

⁷⁸ Jesch (1991: 164)

⁷⁹ Jesch (1991: 164)

⁸⁰ Jesch (1991: 165)

⁸¹ Mundal (1993: 723)

npr. pozitivni ili negativni junak, Krist/Baldr⁸² tip, mudrac. U svakoj skupini, likovi su vrlo individualizirani. Važne ženske likove u sagama grubo dijelimo na dvije skupine, jake i slabe žene. Većina ih pripada prvoj skupini. Tako nailazimo na likove poput Gudrun u *sagi o Laxardalranima*, Bergpore i Hallgerdr u *Njallsovoj sagi*, te Audr i Pordis u *sagi o Gislju Surssonu*. Slabe se žene rijetko pojavljuju. One zapravo nisu slabi karakteri, ali su im snaga i volja za životom slomljene zbog gubitka voljenog muškarca. Hrefna u *sagi o Laxardalranima*, Helga u *sagi o Gunnlaugru zmijskog jezika* i Oddny u *sagi o Björnu* pripadaju tom tipu žene, što je vjerojatno utjecaj europske romantičarske književnosti. Među sporednim ženskim likovima, one koje poznaju magiju, generalno se opisuju kao zle, osim u slučaju kad svoju sposobnost koriste kako bi pomogle junaku. Ponekad se činjenica da je žena uspjela zvesti mlađeg muškarca pripisivala poznavanju magije. Generalno, žene su prikazivane s puno manje detaljnih opisa i spominju se rjeđe nego muškarci.⁸³

U smislu narativne funkcije, autori saga su koristili žene kako bi ubrzali akciju. Ono što je uvelike formiralo naš stav o ženskim likovima u sagama je određena autorova književna tehnika, pa ju moramo svakako imati u vidu. Ženski likovi djeluju unutar svojih društvenih uloga majki, supruga, kćeri, sestara, a njihova reputacija ovisi o muškoj perspektivi koliko dobro one igraju svoje uloge. U *sagama Islandana* često susrećemo ženu koja potiče muškarca na osvetu. To čini jer se trudi zaštititi čast svoje obitelji. Ženska pasivna uloga joj ne dozvoljava da sama djeluje, pa je osuđena na beskompromisno huškanje muškarca na osvetu.⁸⁴

U *sagama o kraljevima* žene obično igraju podređenu ulogu. Iznimku čine kraljice i princeze, pogotovo u ranom razdoblju, poput kraljice Gunnhildr, žene norveškog kralja Eirika Haraldssona; švedske princeze Ingibjorg, koja je igrala važnu ulogu u *sagama sv. Olafa*; i švedske kraljice Sigrdr, koja je ubila oca sv. Olafa. Razlog zbog kojeg se ističu njihova djela leži u njihovom visokom društvenom statusu. *Sage o kraljevima* se bave politikom, što je domena muškaraca, pa posljedično, žene igraju značajnu ulogu u priči samo ako su političke figure ili su uključene u političke igre. Kraljev privatni život i njegovi odnosi sa ženama, obično se ne spominju. Iznimku, donekle, čine *sage o Olafu*. Mogući razlog je što najstarije pisane sage o tom kralju potječu iz tradicije koju su djelomično oblikovale žene.⁸⁵

⁸² Baldr je bio najpopularniji među staronordijskim bogovima. Allan (2008: 136)

⁸³ Jesch (1991: 193)

⁸⁴ Byock (2001: 207-208)

⁸⁵ Mundal (1993: 724)

U nerealističnim sagama, kao što su *sage iz starine* (*Fornaldarsögur*) i *sage o vitezovima* (*Riddarsögur*), žene često preuzimaju aktivniju ulogu u priči. U ovim sagama žene nadilaze uobičajene ženske uloge i djeluju u ulozi koja je obično rezervirana za muškarce; npr. ratnica, zapovjednica vojske, izvršiteljica osвете ili vladajuća kraljica ili princeza.

Samo je jedna od saga iz starina, *Hervarar saga*, dobila ime po ženskom liku, Hervor, koja nastupa u formalno glavnom dijelu sage kao osoba koja provodi akciju. Neke od islandskih *saga o vitezovima* i neke od prevedenih saga nose naziv muškog i ženskog junaka zajedno, što također govori u prilog važnosti ženskih likova. U nekim sagama, ženske junakinje ne samo da igraju ulogu muškarca, već se odijevaju kao oni i pretvaraju se da su muškarci te zahtijevaju da se prema njima ponaša kao prema muškarcima. Kad junakinja zahtijeva igrati mušku ulogu, ona naglašava činjenicu da muška uloga nudi puno više mogućnosti od ženske. Kad se žene u nerealističnim sagama ponašaju kao muškarci, to može značiti da teže većoj slobodi, premda im nije uvijek dozvoljeno igrati mušku ulogu. Princeza ili kraljica koja se odbija udati, što je čest motiv u kasnijim islandskim *sagama o vitezovima*, u većini slučajeva je prisiljena na brak za udvarača koji je osvaja na vojnički način i siluje, udaje se za njega i preuzima svoju uobičajenu žensku ulogu.⁸⁶ Silovanje je u srednjem vijeku prvenstveno značilo povredu obiteljske časti, pa je samim time silovana žena (pogotovo ako se radilo o djevici) gubila na vrijednosti kod potencijalnih ženika.⁸⁷

Kao što vidimo, sage mogu odražavati različite stavove o ženama, kao i raspravu o ženskoj prirodi i njenom mjestu u društvu, u kasnijem srednjem vijeku.

Ženski likovi u svim žanrovima saga često su hvaljeni zbog svoje ljepote, ali još češće zbog svoje mudrosti. Zapravo, one osobine karaktera koje su smatrane pozitivnim kod muškaraca (osjećaj časti, samozalaganje, jaka volja, hrabrost, velikodušnost) su smatrane pozitivnim karakteristikama i kod žena. Pozitivno vrednovanje mudrih i jakih žena možda je povezano s nasljedstvom u staronordijskom društvu. To je društvo bilo svjesno činjenice da djeca nasljeđuju majčine kvalitete, jednako kao i očeve. Isto tako izražavali su veliko poštovanje prema baštini kao mnogo važnijem faktoru u formiranju dječijeg karaktera od utjecaja okoliša. S inteligentnom ženom, snažnog karaktera možda se nije bilo lako nositi, ali takve su osobine bile poželjne kod mlade. Objašnjenje bi moglo biti da se na takvu mladu gledalo kao na ulaganje u budućnost još nerođenih sinova.⁸⁸

⁸⁶ Mundal (1993: 724)

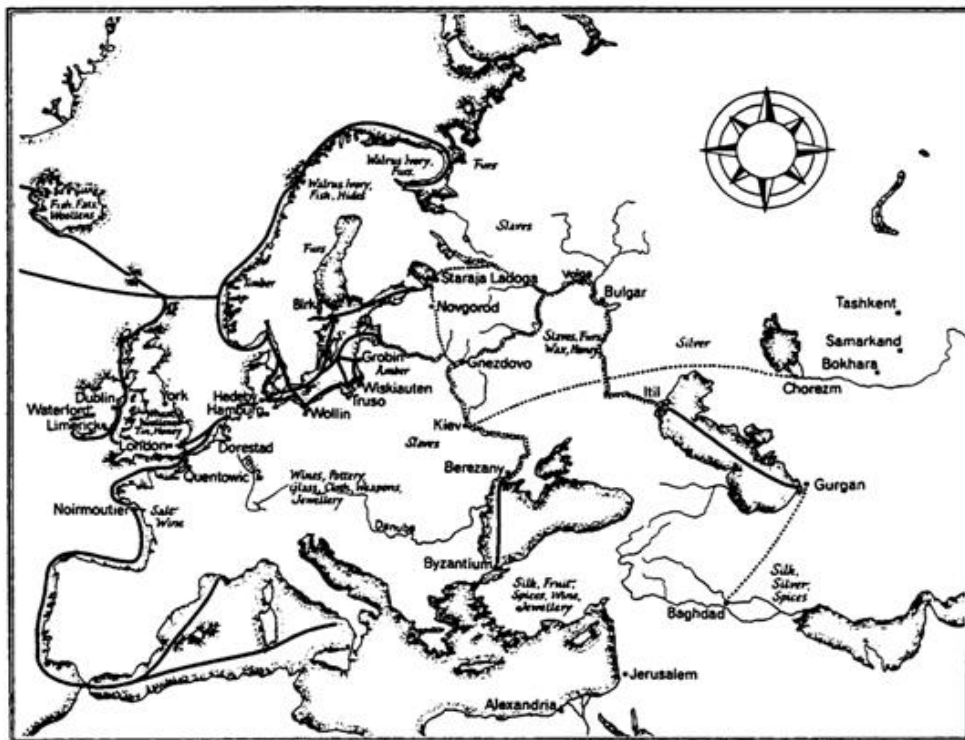
⁸⁷ Cesco (2006: 694-696)

⁸⁸ Mundal (1993: 724)

3. Žene trgovkinje, putnice i kolonizatorice

3.1 Trgovkinje

Kad zamišljamo ženu vikinškog doba, najčešće vidimo kućanicu koja pazi na domaćinstvo dok su joj muž i sinovi u pljačkaškim i trgovinskim pohodima, a za nagradu joj donose drangulije iz Engleske ili Irske. Možda je takva slika djelomično točna, ali postoje dokazi koji pokazuju da nije posve točna. Pisani izvori pokazuju indicije da su žene odlazile na neke od tih ekspedicija, a arheološki nalazi su još jasniji. Grobnice pokazuju da su Skandinavke (identificirane po nakitu) stigle do jako udaljenih mjesta poput Grenlanda ili Rusije. Grobnice vikinških žena su pronađene diljem svijeta za koji znamo da su Skandinavci tamo bili aktivni, što govori u prilog činjenici da su žene bile dio vikinških ekspanzija.⁸⁹

Slika 6. Vikinški trgovački putevi

⁸⁹ Jesch (1991:35)

Naravno, ne postoje dokazi koji pokazuju da su žene slijedile svoje muškarce u vojnim ekspedicijama. No ondje gdje je bila prisutna trgovina i pljačka, možemo vidjeti posve drugačiju sliku. Velike ruske rijeke vodile su do Bizanta gdje se odvijala važna multinacionalna trgovina u kojoj su sudjelovali i švedski Vikinzi - Varjazi. Među grobnicama tipičnog skandinavskog tipa, u blizini velikih trgovačkih centara Staraje Ladoge, Jaroslavlja, Smolenska, Černigiva i Kijeva, pronađen je pozamašan broj ženskih grobova. Trgovačke su baze pomagale obiteljima trgovaca koje su živjele u skandinavskim zajednicama, dok su oni sami odlazili na svoja duga trgovačka putovanja. Judith Jesch govori kako su istraživanja pokazala da je na tim mjestima pronađeno 60% ženskih grobnica i 55% muških, što ukazuje na veliki broj žena koje su bile prisutne u skandinavskim trgovačkim zajednicama tog razdoblja. 19% vaga i utega pronađenih u ženskim grobnicama ukazuje da su žene u to doba bile uključene u trgovinu.⁹⁰

Iako su prva putovanja Skandinavaca na britanske otoke bila ona oružanog tipa, gdje žene nisu bile prisutne, iz velikog je broja ženskih grobnica vidljivo da su ta mjesta ubrzo postala vikinško sjedište. Ubrzo po dolasku na britanske otoke Skandinavci su prešli na kršćanstvo, pa grobovi poganskog tipa postoje samo iz najranije faze njihovog boravka tamo (9. i rano 10. stoljeće). U rjeđe naseljenim područjima britanskih otoka s većim udjelom doseljenika, prošlo je više vremena prije nego li su doseljenici prešli na kršćanstvo.⁹¹

Na sjevernim i zapadnim otocima Škotske, skandinavski grobovi jasno ukazuju na značajne imigracije. Takva se slika pruža i u Orkneyu, gdje se smatra da je sjevernjački element iznimno jak, te da su imigranti u potpunosti raselili domaće Pikte. Na otočju Man, kojem ime govori u prilog, pronađen je samo jedan ženski grob. Farojško otočje i Island bili su nenaseljeni u trenu kad su se Skandinavci krenuli naseljavati, a na Grenlandu je, čini se, bilo vrlo malo doticaja između domorodaca Eskima, na samom sjeveru zemlje, i doseljenika. Te su zemlje službeno postale kršćanske početkom 10. stoljeća.⁹²

⁹⁰ Jesch (1991: 36)

⁹¹ Danielsen et alii (1995: 21-22)

⁹² http://www.bbc.co.uk/history/ancient/vikings/colonists_01.shtml

3.2 Vikinške žene u Engleskoj

Kod identifikacije Skandinavki u dokumentima iz drugih zemalja, bilo bi za očekivati da se pouzdamo u pronalaženje očitih skandinavskih ženskih imena. Takva procedura nije u potpunosti sigurna. Imena su podložna modi, a skandinavsko ime ne znači nužno da osoba ima skandinavsko podrijetlo. Nalazak velikog broja skandinavskih imena u određenom području gdje postoje i drugi dokazi skandinavskih utjecaja, možemo pretpostaviti da su ta imena rezultat imigracije. Dokumenti koji sadrže takva imena najčešće potječu iz kasnijeg razdoblja i ne predstavljaju originalne imigrante, već su dokaz miješane populacije autohtonih Engleza i pridošlih Skandinavaca.⁹³

Domesday book, knjiga koja je pisana za Williama nakon što je osvojio Englesku, bilježi vlasništvo nad posjedima u većem dijelu zemlje, onakvo kakvo je bilo u vrijeme njegovog prethodnika Edvarda, čime nam pruža dragocjene podatke o osobnim imenima kao i imenima mjesta u Engleskoj u 11. stoljeću. Premda je u njoj zabilježeno više muških imena, što je razumljivo jer su oni u većoj mjeri bili vlasnici zemlje, ipak nailazimo i na vlasnice posjeda koje nose imena skandinavskog podrijetla. Takva su imena najbrojnija u istočnom dijelu zemlje, posebice u Yorkshireu i Lincolnshireu, gdje pouzdano znamo da su postojala skandinavska naselja. Na zapadu i jugu, skandinavska imena se pojavljuju samo u naseljima gdje je živjela nekolicina ljudi višeg društvenog statusa za vrijeme vladavine danskog kralja Knuta (1016. -1035.).⁹⁴

Vrlo uobičajeno skandinavsko ime Gunnhild(r) nosilo je nekoliko rođakinja kralja Knuta, uključujući njegovu sestru i kćer, te je stoga bilo u modi u Engleskoj u 11. stoljeću. Sedam puta je isto ime zabilježeno u *Domesday book* u okružjima Sussex, Essex i Somerset. To ukazuje na činjenicu da su Engleskinje davale pomodna imena svojim kćerima ili da se radilo o ženama koje su bile članice nekolicine obitelji zemljoposjednika koje je namjestio Knut, u područjima gdje ranije nisu živjeli Skandinavci.⁹⁵

Točna povijest imigracije Skandinavaca u istočnu Englesku do danas nije poznata. Ako je imigracija bila manjeg razmjera i ticala se vikinške vojske koja se u malom broju uključila u domaće stanovništvo, s kojim je kontrolirala područje, žene vjerojatno nisu bile uključene u tu imigraciju. Ako se pak radilo o velikim razmjerima imigracije, gdje su

⁹³ http://www.bbc.co.uk/history/ancient/vikings/women_01.shtml

⁹⁴ Jesch (1991: 76)

⁹⁵ Jesch (1991: 76)

pripadnici vojske podizali naselja, to je zasigurno uključivalo i žene. Premda je lako moguće da su Vikinzi uzimali Engleskinje za žene, veliki priljev muškaraca ipak je morao značiti i pokoju Skandinavku.⁹⁶

Ne postoje izvori koji mogu riješiti pitanje doseljenica iz Skandinavije, posebice u ranom periodu, ali studija imena mjesta, koju je poduzela Judith Jesch, daje nam neke naznake. Mnoga skandinavska naselja u istočnoj Engleskoj sadrže osobno ime u kombinaciji sa tipično skandinavskim elementom kao što je *-by (grad)* ili *-torp (mjesto stanovanja)*. Ime je najčešće bilo muško, no ponekad se ime mjesta kombiniralo sa ženskim imenom. Iz toga se da zaključiti kako je mjesto nekoć bilo u posjedu žene koja se tako zvala (ili je žena bila zakupac), premda nije posve jasno zašto su se imenima mjesta uopće davala imena ljudi. Tako Yorkshire i Lincolnshire imaju mjesta koja se danas zovu Raventhorpe. Ranije su se ona zvala Rag(h)eneltorp, Ragnildtorp iz čega vidimo da se radilo o ženskom imenu Ragnhildr. Ne znamo kad su prvi put mjesta nazvana tim imenom, to je moglo biti između kasnog 9. i kasnog 11. stoljeća. Imena mjesta koja u sebi sadrže žensko ime, najčešće se spominju u dokumentima iz mnogo kasnijeg perioda, pa se originalna forma imena uvijek mora rekonstruirati.⁹⁷

Činjenica da su skandinavska imena nastavila biti popularna i nakon vikinškog perioda, ostavlja mogućnost da su neka od imena mjesta zapravo nastala puno kasnije i nemaju veze sa skandinavskim doseljenicama. Ipak, studije iz Yorkshirea i Lincolnshirea otkrivaju pedeset i sedam imena mjesta koja u sebi sadrže dvadeset i osam različitih skandinavskih ženskih imena. Njih devet spominje se u *Domesday book*, a jedno i ranije. Sedamnaest osobnih imena je zabilježeno samo u imenima mjesta, što nas upućuje u to da su imena mjestima dana prije nego li su ta osobna imena izašla iz mode.⁹⁸

3.3 Naselja na Islandu

U vrijeme nastanka skandinavskih naselja, Engleska je bila visoko razvijena i gusto naseljena zemlja. S druge strane, Island je bio posve prazan, izuzev nekolicine irskih pustinjaka koji su otišli čim su se pojavili prvi norveški kolonizatori u 9. stoljeću. Zajedno s Farskim otočjem, Island je bio jedino nenaseljeno mjesto koje su Skandinavci naselili u

⁹⁶ Jesch (1991: 76)

⁹⁷ Jesch (1991: 77,78)

⁹⁸ Jesch (1991: 78)

vikinško doba. Ako uzmemo u obzir činjenicu da su naseljenicima bili potrebni budući naraštaji, jasno je da su se među kolonizatorima nalazile i žene.⁹⁹

Kako je područje koje su naselili bilo prazno, ne postoje zapisi koji nam govore o dolasku Skandinavaca. Ali, naseljavanje Islanda je zasigurno bilo jedna od najvećih pustolovina vikinškog doba, bar tako misle Islandani koji u svojoj literaturi iz 13. stoljeća (*Saga o Islandanima*) romantiziraju podvige svojih predaka i naseljavanje zemlje. Tamo se spominje kako je većina doseljenika pobjegla iz Norveške od tiranije norveškog kralja Haralda Ljepokosog. Doseljenici su gotovo uvijek prikazani kao hrabri i odvažni Norvežani plemenitog podrijetla. Zbog toga se sage ne mogu smatrati pouzdanim izvorima za najraniju povijest Islanda i proces doseljavanja u nenaseljenu zemlju. Utjecaj saga koje su govorile o ranoj povijest Islanda bio je vidljiv kroz stoljeća, no postoje kasniji zapisi koji ipak sadrže relevantne činjenice. Dva najvažnija djela koja govore o povijesti doseljavanja su *Knjiga Islandana* (*Íslendingabók*) i *Knjiga doseljenika* (*Landnámabók*).¹⁰⁰

Knjiga Islandana se smatra jednim od najutjecajnijih islandskih radova pisanih u srednjem vijeku, jer je to bio prvi primjer povijesnog pisanja na standardnom, govornom jeziku po kojem su se Islandani kasnije isticali. Za razliku od većine ostalih islandskih radova, ovom djelu zna se autor (Ari Þorgilsson) i približno vrijeme u kojem je djelo napisano (1120. god.). Daje nam pouzdani prikaz naseljavanja Islanda i njegovu najraniju povijest kojom su se koristili i kasniji srednjovjekovni i moderni autori. Glavni nedostatak tog djela je sažetost. Ono što je zanimljivo jest da je jedna od četiri najbitnije osobe koje se spominju u vezi s naseljavanjem bila žena – Auðr, kćer Ketilla Pljosnatog Nosa, norveškog starješine koji se naselio na zapadu Islanda. To su ujedno jedini podaci koje Ari navodi o Auðr u *Knjizi Islandana*.¹⁰¹

Iz *Knjige doseljenika* saznajemo više o doseljenicama na Island, s obzirom na to da je *Knjiga* zapravo katalog prvih doseljenika.¹⁰² Generalno gledano možemo vjerovati većini podataka, uz pokoji netočan detalj. To nas dovodi do činjenice da je među doseljenicima bio velik broj žena, štoviše da su i one mogle biti kolonizatorice, a ne samo dio prtljage uz djecu, robove i stoku koju su muškarci vodili uza se.¹⁰³

⁹⁹ Maček, Palsson, Simek (2003: 12)

¹⁰⁰ Jesch (1991: 79)

¹⁰¹ Maček, Palsson, Simek (2003: 12)

¹⁰² *The New Cambridge Medieval History II, c. 700 - c. 900*, ur. R. McKitterick (1995: 214)

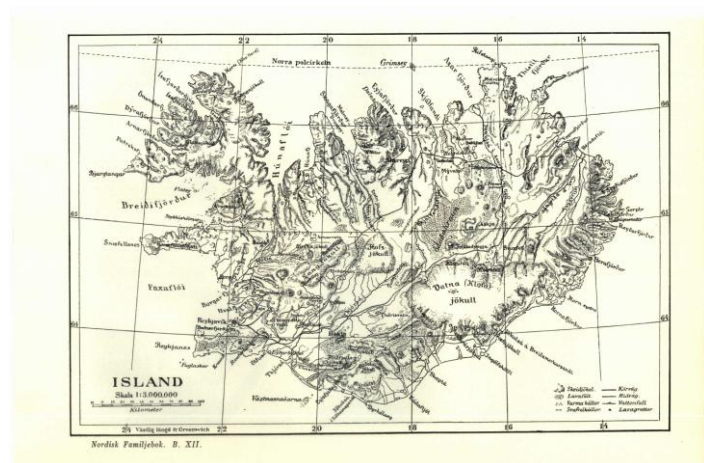
¹⁰³ Jesch (1991: 80)

Neke su žene doselile s majkom ili braćom. Neke su došle s bračnim drugom ili muškarcem za kojeg bi se udale na Islandu, dok je bilo slučajeva da se žena doselila na zemlju sama sa sinovima, jer joj je muž umro putem, na moru. Također, postojale su žene koje su same poduzele inicijativu preseljenja na Island. Jedna takva žena bila je Ásgerðr čijeg je muža smaknuo norveški kralj Harald Ljepokosi. Ona je uzela sinove i svog polubrata, i krenula na Island s namjerom da se tamo trajno naseli. Kasnije se udala za nekog doseljenika.¹⁰⁴

O Auðr koja se spominje u *Knjizi Islandana*, doznajemo više u *Knjizi doseljenika*. Prikazana je kao kćer norveškog starješine Ketilla Pljosnatog Nosa, koji je išao na Hebride kao izaslanik kralja Haralda Ljepokosog. Udala se za norveškog kralja Dublina, koji je ubijen

u bitki za Irsku. Njen sin Þorsteinn je ubijen u bitki za Škotsku. Auðr je tada na um pala ideja o odlasku na Island gdje će udati Þorsteinnove kćeri. U tajnosti je pripremila brod na kojem joj se pridružilo dvadeset muškaraca. Nakon što je udala jednu unuku u Orkneyu a drugu na Farojском otočju, stigla je na Island gdje su već živjela njena dva brata.

Njena pratnja je bila iznimno velika

Slika 7. Zemljovid Islanda

pa je brat bio u mogućnosti pozvati samo dio pratnje da ostane živjeti kod njega. Uvrijeđena se Auðr uputila k svome drugom bratu. Na proljeće je krenula prema Breiðafjörðuru, gdje se nastanila u mjestu zvanom Hvammur. Bila je dobra kršćanka te je tu podigla križ. Zemlju je podijelila ljudima koji su s njom brodom stigli na Island, a preostale unuke je udala. O njenoj smrti doznajemo sljedeće: priredila je veliku gozbu na koju je pozvala sve prijatelje. Nakon tri noći, svima je podijelila darove i dobre savjete, te naredila da gozba traje i naredne tri noći kako bi to bila njena pogrebna gozba. Umrla je u jeku trajanja gozbe, a njeno je tijelo pokopano uz obalu.¹⁰⁵

Auðr je bez sumnje bila iznimna žena. Premda je postojalo nekoliko sličnih žena koje su naselile Island, ona pokazuje maksimum koji je žena mogla postići u turbulentno vikinško doba. Lišena bilo kakve potpore od strane muža i sinova, morala je poduzeti inicijativu i

¹⁰⁴ Jesch (1991: 82)

¹⁰⁵ Jesch (1991: 82,83)

odigrati mušku ulogu kako bi prebacila svoju obitelj na Island. Budući da je uspjela u svojem naumu, zaslužila je poštovanje.

Činjenica da su žene dolazile iz uređenog društva na Island, koji je to tek trebao postati, nije im ostavljala puno mogućnosti, osim uloge domaćice, supruge i majke. Samo je kratak interval između napuštanja Norveške i naseljavanja Islanda pružao ženi veće mogućnosti, a Auðr je bila jedna od onih koje su iskoristile tu šansu.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Jesch (1991: 83)

4. Onodobni inozemni izvori koji spominju žene

U skandinavskoj povijesti vikinško je doba izdvojeno kao ono u kojem je velik broj ljudi iz Skandinavije napustio svoju zemlju i otišao u inozemstvo. Neka su putovanja rezultirala pritokom velike količine bogatstva natrag u Skandinaviju, neka su urodila privremenim boravkom u inozemstvu. Zbog toga se ovaj period definira kao udar kojeg su vikinzi izvršili na svijet oko sebe, udar koji je bio veći od bilo kojeg događaja prije ili poslije njega. Impresije o tom vremenu pronađene su u pisanju ljudi koji su bili u kontaktu s njima.

Kozmopolitski je kontakt vrijedio za obje strane; kao što su Skandinavci pronašli put u svijet, svijet je doznao za Skandinaviju i neki su pronašli svoj put prema njoj. Izvori pisani o Skandinaviji prije vikinškog doba ukazuju na više ignoriranja nego li znanja o njoj. Ali u vikinško doba, Europa kao da se probudila i okrenula prema svojim susjedima sa sjevera, pa su čak i udaljeni narodi poput Arapa uspostavili kontakt s njima. U trenu kad se doznalo nešto više o Skandinavcima, Crkva je krenula u preobraćivanje ljudi s tog prostora, vladari su željeli uspostaviti diplomatske odnose a trgovci su željeli ostvariti trgovinske veze s njima.¹⁰⁷

Većina stranih izvora koja spominje žene u vikinško doba čini to površno. Ne postoje izvori koji su detaljni i pouzdani u opisu žena. Uglavnom se radi o stranim izvorima različitih vrsta, funkcija, datuma, mjesta podrijetla i uopće pouzdanosti, pa ne mogu pružiti kompletniju sliku o ženskim ulogama koje su bile karakteristične za vikinško društvo. Kratak pregled stranih izvora će pokazati ne samo razlike među njima, već će naglasiti i razlike među narodima i mjestima koji su bili u kontaktu s Vikinzima kao i naravi tih kontakata.¹⁰⁸

Najraniji strani izvori koje imamo, kao što su anali, nemaju ništa usporedivo sa skandinavskim materijalima, budući da nije postojala tradicija pisanja kronika suvremenih događaja u Skandinaviji tijekom vikinškog perioda. Jedina suvremena vikinška literatura s kojom su mogli biti uspoređeni je skaldska poezija ili pak neki runski natpisi, premda su oni bili osobnijeg karaktera. Neki od stranih izvora više nalikuju na kasnije skandinavske izvore, posebice sage koje su pisane na Islandu u 13. stoljeću i kasnije. Iako se odnose na vikinško doba i baziraju se na događajima koji se tiču tog perioda, govore nam više o vremenu u kojem su nastale nego o onom kojeg bi se trebale doticati.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Jesch (1991: 84)

¹⁰⁸ Jesch (1991: 85)

¹⁰⁹ Jesch (1991: 85)

Jednu krajnost predstavljaju franački anali iz 9. stoljeća koji se smatraju najvećim i najraznovrsnijim suvremenim pisanim dokazima vikinške povijesti, a drugu izvještaj Ibn Dihye iz 12. ili 13. stoljeća, koji priča o al-Ghazalovom poslanstvu na vikinškom dvoru u 9. stoljeću, a znanstvenici ga odbacuju kao romantičnu izmišljotinu.¹¹⁰

Izvori koji se mogu činiti od jednake važnosti mogu imati promjenjivu korisnost. engleski, irski i franački anali koji opisuju vikinške napade, premda proizlaze iz suvremenih zapisa, kompilirani su puno kasnije. Tako, jedan od najvažnijih irskih tekstova, *Anali iz Ulstera*, postoji u verziji iz 15. stoljeća. Do danas se znanstvenici nisu odlučili na koji način takvi tekstovi mogu poslužiti za povijesno proučavanje. Ipak, postoje određeni dogovori o tome koji se izvori mogu smatrati suvremenim ili ako ne suvremenim, s kolikim su vremenskim odmakom napisani. Postoji konsenzus o razvoju *Anglosaske kronike*, npr. iskaz o vikinškom utjecaju na dva i pol stoljeća engleske povijesti. Ipak, pogled na vikinške napade u 9. i 10. stoljeću nije samo pristran i usmjeren protiv Skandinavaca koji su napadali (što je obično slučaj u mnogim analima), već predstavlja gotovo isključivo zapadnosasko gledište, pa u tekstu postoji regionalna pristranost unutar engleske pristranosti. Selekcija zapisanih događaja je također pristrana, utoliko što *Kronika* prikazuje uglavnom vojne i političke teme. Naselja i trgovina se gotovo ne spominju. Prema tome postoji paradoks da nam *Kronika* ne govori gotovo ništa o mjestu kasnije znanom kao Lincolnshire, iako je to dio Engleske u kojem je najveća koncentracija imena mjesta skandinavskog podrijetla, što pretpostavlja brojna vikinška naselja na tom mjestu u prošlosti. Samim time imamo vrlo labave podatke o povijesti žena, s obzirom da žene nisu igrale važnu ulogu u politici i vojsci, odnosno događajima koji su opisani u *Kronici*.¹¹¹

Ruska kronika je također kompilirana u 12. stoljeću, pa se ne može smatrati suvremenim prikazom vikinškog doba, iz jednostavnog razloga što su u to doba Vikinzi bili nepoznati među nepismenim Slavenima i polupismenim Rusima.¹¹²

Postojalo je i pitanje jezika, zbog čega neki izvori nisu uspjeli osigurati informacije koje danas tražimo. Postavlja se pitanje kako su stranci, čije tekstove danas imamo, uopće komunicirali s Vikinzima kad bi ih susreli? Kako su znali tko su oni uopće i odakle dolaze? Pretpostavlja se da su Vikinzi bili prilagodljivi i vrlo brzo učili jezike zemalja koje bi naselili. U Engleskoj, gdje se nalazio priličan broj Vikinga s kojima je domaće stanovništvo u duljem vremenskom periodu dolazilo u kontakt, moguće je da su Englezi naučili ponešto od jezika

¹¹⁰ Jesch (1991: 85-86)

¹¹¹ Jesch (1991: 86)

¹¹² Jesch (1991: 86)

doseljenika. U mjestima gdje doseljenici nisu govorili jezikom domaćina i obrnuto, komunikacija je tekla putem tumača. No, takva je komunikacija znala biti nezgodna. To se posebice odnosilo na Arape, čiji izvori često spominju tumača. Većinu stvari koje opisuje Ibn Fadlan, kojeg je bagdaski kalif u diplomatskoj misiji poslao u Bugarsku 921.- 922. godine, nije sam mogao vidjeti već su do njega doprle putem tumača. Čak i neke scene koje je vidio sam nisu mu mnogo značile, ukoliko mu ih netko tko zna o čemu se radi nije pojasnio. Na žalost ne znamo ništa o tim tumačima. Je li tumač Ibn Fadlana bio Rus ili Skandinavac? Je li jezik kojim se služio, kako bi komunicirao s obje strane, bio dovoljno dobar da dočara koncepte i ideje toliko strane kulturi Ibn Fadlana?¹¹³ Uz ta se pitanja, naravno, nameće i ono opisuju li islamski izvori položaj žene u zajednici s muškarcem iz perspektive islamskog svijeta ili pak onog naizgled muškog svijeta Vikinga?

Izvori nigdje ne spominju podrijetlo žena o kojima pišu. Ne znamo jesu li u prosjeku vikinške žene bile Skandinavke koje su muževi od kuće povelili sa sobom ili bi odabrali ženu iz zemlje u koju bi došli. U slučaju da je žena bila iz zemlje u koju je Viking došao, ne znamo da li se radilo o ropkinjama ili o domaćim ženama. Sve je bilo moguće, no na žalost gotovo ništa ne znamo o pojedinačnim slučajevima. Vikinzi, koji su prvenstveno bili trgovci robljem, običavali su putovati na brodovima punim ropkinja. Dok je većina njih bila prodana, neke su ostajale u privremenom ili trajnom vlasništvu svojeg gospodara.¹¹⁴

Na bazi pristranih stranih izvora teško je izvući valjane zaključke o Vikinzima i njihovim aktivnostima u inozemstvu. Europski anali najčešće se bave vojnim aktivnostima, a arapski geografi opisom trgovanja robljem. Može se reći da ti strani izvori ne pružaju jasne dokaze o sudjelovanju Skandinavki u velikim vikinškim prekomorskim pustolovinama. Zbog toga je bolje pouzdati se u druge vrste dokaza, kao što su arheološki nalazi ili imena mjesta.¹¹⁵

¹¹³ Jesch (1991: 87)

¹¹⁴ Palsson (1992: 302)

¹¹⁵ Jesch (1991: 88)

5. Od ratnica do redovnica

5.1 Žene ratnice

Sas Gramatik u svojem djelu *Povijest Danaca* iz 1200. god. opisuje žene ratnice koje su živjele u Danskoj u vikinško doba. Navodi da je postojao određeni broj žena koje su činile sve kako bi što više nalikovale muškarcima. Zanimljivo je da su svoju ženskost, odijevale se poput muškaraca i pripremale za ratne podvige. Ono što je karakteristično za Gramatikove opise žena ratnica jest da su na kraju uvijek bile poražene od muškaraca. S obzirom na svoje kršćansko opredjeljenje, Gramatik se protivio ženama ratnicama. Poput mnogih klerika, za ženu je vidio samo jednu ulogu, onu reproduktivnog karaktera.¹¹⁶

U zbirci od devet knjiga, Gramatik je iznio suvremenu povijest koja obiluje legendama i pričama. Jasno je vidljiv utjecaj klasičnih modela pisanih latinicom; njegove žene ratnice uvelike slične klasičnom prikazu Amazonki. Ipak, njegove ratnice nisu samo fiktivni likovi. Gramatik je većinu svojeg materijala oslikao prema autohtonim skandinavskim izvorima, te je istaknuo kako je pišući svoje knjige uvelike kopirao domoroce. Zbog toga znamo da priče o ratnicama, možda fiktivne, ipak imaju svoje mjesto u staronordijskoj literaturi, iako u nešto izmijenjenom obliku.¹¹⁷

5.2 Valkire i ratnici

Dio islandske tradicije čine i pjesme o valkirama. U njima su, mitološke valkire, koje potvrđuju smrt na ratnom polju i poslužuju piće u Valhalli, razvile dodatnu ulogu zaštitnica i tutorica heroja. Iako su se ukazivale na ratnim poljima tijekom bitke, nigdje se ne spominje da sudjeluju u borbi.¹¹⁸

Gramatik prikazuje ratnice koje se individualno bore, ali napominje kako su neke od njih pružale više nematerijalne pomoći junacima. Govori o Lathgerthi koja se pojavljivala u bitki prema potrebama junaka Regnera, a njena ju sposobnost letenja dovodi u srodstvo s valkirama. Gramatik spominje djevojke iz šume koje su imale posebnu sposobnost

¹¹⁶ Jesch (1991: 176-178)

¹¹⁷ Jesch (1991: 178)

¹¹⁸ Jesch (1991: 179)

kontrolirati uspjeh ratova svojim blagoslovima i vodstvom. One su bile nevidljivo prisutne na bojištima i tajno pomagale junacima kako bi izvojevali pobjedu. Iz tih je navoda jasno da je Gramatik bio upoznat s pričama o valkirama.¹¹⁹

Premda se herojske fantazije o valkirama pripisuju mašti muškaraca, uvijek postoji iskušenje da prikaze ženskih likova islandske prozne književnosti promatramo kao stvarnije portrete.

5.3 Učinci pokršćavanja

Prihvatanje kršćanskih ideja i vrijednosti značilo je napuštanje većine dotadašnjih poganskih običaja i uvjerenja. Crkva je cijenila čednost više od plodnosti, briga za obitelj bila je manje važna od brige za spas individualne duše; kršćane se učilo da budu tolerantni i milosrdni, a ne osvetoljubivi; poniznost je bila veća vrlina od časti, a novi kult bio je u potpunosti u rukama muškog svećenstva – žene su mogle sudjelovati samo pasivno.¹²⁰

Pokršćavanje je značilo mnoge temeljite promjene, ali revolucija nije bila potpuna. Neke značajke stare religije su preživjele, iako u modificiranim oblicima, dijelomično zato što su skandinavski vjerovanja dugo bila pod utjecajem kršćanstva. Crkva je osudila mnoge prakse i rituale, ali je neke ipak morala prihvatiti. Opstanak magije u kršćanskom obliku vrlo dobro je prikazan u norveškom runskom natpisu „*Marija je rodila Krista, Elizabeta je rodila Ivana Krstitelja. Dođi u njihovo ime. Izadi, dijete. Bog te zove u svjetlo!*“¹²¹. Ženske pomagačice poganskog vremena su zamijenjene kršćanskim svecima, prvenstveno Djevicom Marijom.

Runski natpisi pokazuju da se Marijin kult rano razvio u Svealandu (stariji naziv za Švedsku) i da je bio omiljen među ženama. Brojni natpisi uključuju molitvu „*Neka Bog i Majka Božja pomognu njegovoj duši*“, od kojih su gotovo polovicu naručile žene. Ti i drugi natpisi upućuju na to da su žene bile među prvim i najgorljivijim obraćenicima.¹²²

Pretpostavlja se da su žene bile te koje su s posebnom radošću prihvaćale većinu kršćanskog nauka jer su kršćanski raj smatrale puno privlačnijim od Helinog¹²³ tmurnog carstva kamo su ranije bile slane nakon smrti. Mnoge su također s radošću vjerovala da su u

¹¹⁹ Jesch (1991: 179-180)

¹²⁰ Sawyer (1993: 197)

¹²¹ Sawyer (1993: 197)

¹²² Sawyer (1993: 197)

¹²³ Zla božica Hela vladala je sjenovitim podzemnim carstvom Hel u koje su dolazili svi mrtvi koji nisu kao ratnici zaslužili odlazak u Valhallu. (op.a.)

očima Boga bile jednake s muškarcima i da njihova vrijednost nije ovisila o njihovoj plodnosti, obitelji ili društvenom statusu; kršćanska zajednica je pružala utočište svima, uključujući i žene koje su bile neplodne ili neudate, kao i siročad i siromašne. Kršćansko učenje o tome da svi imaju obvezu pomoći onima u potrebi posebno je dobrodošlo ženama bez bliže rodbine, jer su imale daleko manje mogućnosti uzdržavati same sebe nego muškarci u sličnoj situaciji.¹²⁴ Postati redovnicom značilo je steći mogućnost učenja i vođenja određenih poslova u samostanu poput kopiranja rukopisa, pripremanja hrane, izrade i popravka odjeće te brige oko financija.¹²⁵

Sa sigurnošću se može pretpostaviti da su u Skandinaviji, kao i u ostalim dijelovima Europe, žene bile među prvim obraćenicima, kao i donatorice dječjeg krštenja i aktivne u evangelizaciji, potičući svoje muževe na pokrštenje kako bi svoju djecu učili novoj vjeri. Obično je otac određivao vjeru svojoj obitelji, no postojale su iznimke. Kamen s runskim natpisom u Enbergi u Upplandu, koji su podigla dva brata u sjećanje na svoje roditelje, pokazuje da je samo njihova majka bila kršćanka. Podignut je na poganskom groblju, a na njemu među ostalim piše – „*neka Bog sada pomogne njenoj duši*“.¹²⁶

Spomenici koji se odnose na izgradnju mostova još su jedan od dokaza važnosti žena u procesu kristijanizacije. Hodočasnici su smatrali da je izgradnja mostova (moglo se odnositi na izgradnju mostića preko močvarnog tla) pohvalan čin kojim se mogla zaraditi božanska milost.¹²⁷

Natpisi su uglavnom kršćanski spomenici koji dokazuju prihvaćanje nove religije od strane onog tko je podigao spomenik ili umrlog, iskazujući spremnost davanja aktivne potpore misionarima. Značajno je da je gotovo četvrtina svih natpisa navodila žene kao vlasnice imanja. Većina njih bile su udovice koje su mogle očekivati potporu klerika koji su ih nagovarali da se ne udaju, u nadi da će bar dio svojih posjeda namijeniti njima kao zadužbine za njihove crkve.¹²⁸

Ženska velikodušnost, kad je Crkva u pitanju, bila je čest uzrok obiteljskih sukoba u srednjovjekovnoj Europi, a ponekad su i rođaci poduzimali drastične mjere kako bi zaštitili svoje pravo na obiteljsku imovinu. Čini se da je to bio slučaj i kod dvije skandinavske žene iz 12. stoljeća koje pamtimo kao pobožne i velikodušne mučenice: Sv. Helenu iz Skövde u

¹²⁴ Sawyer (1993: 197-198)

¹²⁵ Bardsley (2007: 34)

¹²⁶ Sawyer (1993: 198)

¹²⁷ Sawyer (1993: 198)

¹²⁸ Sawyer (1993: 199)

Švedskoj i Sv. Margaretu iz Roskildea u Danskoj ubila su braća koja su željela spriječiti daljnje otuđenje obiteljske imovine.¹²⁹

Čini se da je svako doba ženama donijelo neke mogućnosti i nemogućnosti, pa je teško dati jasan odgovor na pitanje jesu li žene u Skandinaviji imale viši status i veću slobodu djelovanja u predkršćansko doba ili kasnije. Poboljšanje prehrane i smanjenje proizvoljnog nasilja tijekom vremena, doprinjelo je svima, posebice ženama koje su počele živjeti dulje.

¹²⁹ Sawyer (1993: 199)

6. Zaključak

Vikinško je doba trajalo tri stoljeća. Iz svih raspoloživih multidisciplinarnih dokaza koje imamo, možemo steći dojam o ženskim iskustvima. No, teško je reći jesu li vikinške žene bile bolje ili lošije od svojih suvremenica u drugim kulturama ili svojih potomaka u kršćanskoj srednjovjekovnoj Skandinaviji, te jesu li žene u vikinško doba doista imale kontrolu nad svojim životima.¹³⁰ Pisani materijali, poput sagi, pjesama, mitologije i legendi potječu od muških autora iz razdoblja koja su uslijedila nakon vikinškog doba, te samim time spadaju u muški, nerijetko kršćanski, diskurs i kao takvi nam ne mogu poslužiti kao činjenični dokazi o životu žena u vikinško doba.

Ono što sa sigurnošću znamo jest da je velik broj žena u 9. i 10. stoljeću bio uključen u vikinško naseljavanje do tad nenaseljenih (ili vrlo rijetko naseljenih) prostora poput sjeverne i zapadne Škotske, Farorskog otočja, Islanda i Grenlanda. Prema kraju te faze naseljavanja, žene su bile prisutne na putovanjima u Sjevernu Ameriku i istraživanjima iste, što je vidljivo iz islandskih saga, ali u prvom redu iz nalaza u L'Anse aux Meadowsu.¹³¹ Premda je većina tih žena putovala kao članica domaćinstva kojeg je predvodio muškarac, postoje dokazi koji sugeriraju da su žene također organizirale prijevoz svojih obitelji i prijatelja na destinacije koje bi same odredile.

Kad je riječ o ženama koje nisu napustile Skandinaviju, arheološki nalazi iz Birke, Kaupanga i Hedebya pružaju dinamičan pogled na vikinško doba u Skandinaviji. U tim uspješnim centrima trgovine i manufakture, s narodnim i međunarodnim kontaktima, žene su bile dobro zastupljene, što je vidljivo iz brojnosti ženskih grobnica. Organizacija aktivnosti u tim centrima, kao i povijesni i arheološki nalazi, govore u prilog tome da su žene mogle biti trgovkinje ili obrtnice, te da su radile samostalno ili kao partnerice svojih muževa. Razvoj trgovine i industrije u vikinško doba pružio je nove mogućnosti koje su neke žene dobro iskoristile. U ruralnim sredinama, žene su također imale prilično velike ovlasti, jer su u vremenima kad muškaraca ne bi bilo u kući, one gospodarile farmom. Obavljale su sve poslove u kući i oko kuće; brinule o djeci, spremale hranu, izrađivale odjeću, brinule o životinjama i obrađivale zemlju.¹³²

¹³⁰ <http://en.vikingkings.com/PortalDefault.aspx?portalID=116&activeTabID=813&parentActiveTabID=809>

¹³¹ Jesch (1991: 203)

¹³² Nougier (1990: 28)

Bez sumnje, vikinško je doba obilježeno popuštanjem veza kojima su ljudi bili vezani uz svoje domove, i putovanjima koja su podrazumijevala učenje novih jezika, stjecanje bogatstva i izloženost novim kulturama i običajima. Žene poput Auðr i Ásgerðr dobro su iskoristile takve mogućnosti. No, kad se prašina slegla i velika kretanja vikinškog doba oslabila, žene su nastavile voditi život domaćica. U kasno vikinško doba kršćanstvo je ženama pružilo nove mogućnosti poput odlaska u hodočašće u daleke strane zemlje. Također, mogle su posvećivati runske spomenike svojim kćerima, a ne samo muževima i sinovima, te graditi i popravljati mostove. Neudane žene su mogle steći poštovanje kao donatorice i pokroviteljice Crkve, a neke su mogle postati članice privilegiranih i prestižnih zajednica postavši redovnicama. One koje su uspjele iskoristiti mogućnosti i doživjeti svijet van okvira svoje domovine, ostavile su trag u povijesti. Bez njih, proučavanje vikinškog doba ne bi bilo potpuno.

POPIS SLIKA:

Slika 1. Aleovo kamenje, grobnica u obliku broda, Švedska 10

Izvor - http://www.flickr.com/photos/fina_foton/6188144583/ (19.6. 2013)

Slika 2. Rekonstrukcija ženske haljine 12

Izvor - J. Jesch (1991), *Women in the Viking Age*, Woodbridge, Suffolk, UK: The Boydell Press, 1991, str. 18

Slika 3. Brončani ključ s lancem, simbol gazdarice, iz ženskog groba u Gårdbyu, Švedska 13

Izvor - <http://www.flickr.com/photos/historiska/sets/72157629257030329/detail/> (19.6. 2013)

Slika 4. Oslíkani kamen iz Gotlanda 15

Izvor - J. Jesch (1991), *Women in the Viking Age*, Woodbridge, Suffolk, UK: The Boydell Press, 1991, str. 129

Slika 5. Codex Regius, Voluspa 20

Izvor - J. Jesch (1991), *Women in the Viking Age*, Woodbridge, Suffolk, UK: The Boydell Press, 1991, str. 145

Slika 6. Vikinški trgovački putevi 28

Izvor - J. Jesch (1991), *Women in the Viking Age*, Woodbridge, Suffolk, UK: The Boydell Press, 1991, str. 110

Slika 7. Zemljovid Islanda 33

Izvor -

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karta_%C3%B6ver_Island_fr%C3%A5n_Nordisk_familjebok.jpg (19.6. 2013)

LITERATURA:

- T. Allan (2008), *Vikinzi - Velike civilizacije: život, mit i umjetnost*, Zagreb: 24 sata, 2008.
- S. Bardsley (2007), *Women's Roles in the Middle Ages*, Westport, USA: Greenwood Press, 2007.
- BBC.co.uk History - http://www.bbc.co.uk/history/ancient/vikings/colonists_01.shtml (15.6. 2013)
- BBC.co.uk History - http://www.bbc.co.uk/history/ancient/vikings/women_01.shtml (15.6. 2013)
- The Viking World*, ur. S. Brink i N. Price, London & New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2008, str. 11-18, 23-29, 40-47, 67-73, 83-92, 257-270
- J. L. Byock (2001), *Viking Age Iceland*, UK: Penguin Books, 2001, str. 185-218
- Cesco (2006), *Rape and Raptus, Women and Gender in Medieval Europe - An Encyclopedia*, ur. M. Schaus, New York/London: Routledge, 2006, str. 694-696
- R. Danielsen et alii (1995), *Norway: A History from the Vikings to Our Own Times*, Oslo: Scandinavian University Press, 1995, str. 3-27
- J. Jesch (1991), *Women in the Viking Age*, Woodbridge, Suffolk, UK: The Boydell Press, 1991.
- D. Maček – H. Palsson – R. Simek (2003), *Staronordijska mitologija i književnost*, Zagreb: Artresor naklada, 2003.
- The New Cambridge Medieval History II, c. 700 - c. 900*, ur. R. McKitterick, UK: Cambridge University Press, 1995, str. 202-227
- E. Mundal (1993), *Women in Sagas, Medieval Scandinavia – An Encyclopedia*, ur. P. Pulsiano, New York & London: Garland Publishing, Inc., 1993., str. 723-725
- L.R. Nougier (1990), *Povijest ljudskog roda – Vikinzi (793-1066)*, Ljubljana-Zagreb: Založba mladinska knjiga, 1990.
- A. H. Olsen (2006), *Valkyries, Women and Gender in Medieval Europe - An Encyclopedia*, ur. M. Schaus, New York/London: Routledge, 2006, str. 811
- From Sagas to Society – Comparative Approaches to Early Iceland*, ur. G. Palsson, UK: Hisarlik Press, 1992, str. 289-304
- B & P. Sawyer (1993), *Medieval Scandinavia: From Conversion to Reformation, circa 800-1500*, Minneapolis, USA: University of Minnesota Press, 1993, str. 188-213

P. Sawyer (2001), *The Oxford Illustrated History of the Vikings*, USA: Oxford University Press, 2001.

Vikings.com-

<http://en.vikingkings.com/PortalDefault.aspx?portalID=116&activeTabID=813&parentActiveTabID=809> (20.5.2013)

N. L. Wicker (2012), *Christianization, Female Infanticide, and the Abundance of Female Burials at Viking Age Birka in Sweden*, *Journal of the History of Sexuality*, vol 21, br. 2, University of Texas Press, svibanj 2012, str. 245-262